

Bíró Rózsa

KÓS KÁROLY POLITIKAI IRATAI A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN

Kós Károly ma egyik legkiválóbb látású és legönzvetlenebb vezető munkása az erdélyi magyarságnak: minden szóbeli és írásos megnyilatkozása méltán tarthat számot a társadalom széleskörű érdeklődésére és figyelmére. (Székely Nép, Sepsiszentgyörgy, 1931)¹

Az ismertett iratokról

Az építész, grafikus, író, művelődésszervező Kós Károly (1883–1977) politikai tevékenységét a Kuszálík Péter összeállította *Kós Károly emlékkönyv*² gazdag idevágó fejezete ismerteti legrészletesebben, számos írását, egyéb vonatkozó dokumentumot is egymás mellé ollózva, értelmezve és értékelve.³ A kötet jól használható illusztrációs és publikációs jegyzéket, életrajzi ismertetést, vonatkozó irodalomjegyzéket tartalmaz, és már kiadói előszava figyelmeztet arra, hogy az életmű, amely Kós példaértékű politikai magatartása okán is figyelemreméltó, még számos feltáratlan mozzanatot tartogat számunkra.⁴ Az alábbiakban a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban található, Kós Károly politikai tevékenységéhez kapcsolódó adatokat, dokumentumokat ismertetünk. A három anyagcsoport: az 1921. évi *Kiáltó Szó*ból Kós saját, széljegyzetelt és korrektúrajavításokkal ellátott példánya (vö. 1. ábra),⁵ egy dr. Kós Károly által összeállított iratcsomó,⁶ valamint egy 1931-es, Csutak Vilmosnak címzett levél és annak mellékletei (mindenekelőtt Kós 1931. évi programtervezete az erdélyi magyar politikai képviselő számára).⁷

Előbbi két adat-, illetve dokumentumcsoport történetéhez azt szükséges ismerni, hogy Kós Károly

1910-ben került először kapcsolatba a Székely Nemzeti Múzeummal, amikor felkérték a múzeum épületének és múzeumőri lakásainak megtervezésére. Kós az első találkozást, de a múzeumépítést követően is gyakran utazott Sepsiszentgyörgyre, folyamatosan ellenőrizte tervei kivitelezését, majd az épület állapotát, utasított a szükséges javításokra, és felügyelte azokat, de részt vett az intézmény művelődési és tudományos programjaiban is.⁸ Az intézménnyel való szoros kapcsolata gyakorlatilag halálán túl, máig tart: az új múzeumi épületszárny, amelynek megépítésével már az első világháború előtt számoltak, Kós 1940-es évek eleji terveinek minimális módosításával, közvetlenül halála után valósult meg, de még 2008. szeptember 20-án is általa tervezett lépcsőkörlátot, intézményi cégért avatott a múzeum. A *Kiáltó Szó*-példány és az iratcsomó 1981-ben került be, az új szárny avatása kapcsán, Kós fiának, dr. Kós Károly néprajztudósna az adományaként.

A *Kiáltó Szó*-példánynak (1. ábra), mint jeleztük, bejegyzései és javításai kéri a közzétételt.⁹ A füzetben több kék tintás autográf Kós-bejegyzés található: a címlap jobb felső sarkában *Kós Károly, Sztána*, a szerzők neve alatt a címlapon kék tintával 1921. jan., az első oldalon a cím fölött zárójelben *Írtuk 1920. december havában*, az 5. oldal lapalji aláírása alatt pedig aláírása. A füzetben másrészt két fekete ceruzás margójegyzete olvasható. Az első oldalon: „A cenzúra az én írásomnak több mint felét kihúzta. A cenzor Mac[s]elár volt, a töteltki pap, aki velem együtt cenzúrázott, úgy, hogy ami megmaradt, mégis értelmes lehessen... Utólag Macelar súlyos megrovásban részesült, hogy egyáltalában kingedte

¹ L. Ismeretterjesztő előadás a Székely Nemzeti Múzeumban, *Székely Nép*, XLIX. évf., 25. sz., 1931. március 26.

² KUSZÁLIK Péter 2003. A továbbiakban innen idézettek első sorban a Balogh Edgár által közölt visszaemlékezésből származnak (KÓS Károly 1971).

³ Célzottan ezzel a témával foglalkozott még a közelmúltban: SAS Péter 2002.

⁴ KUSZÁLIK Péter 2003, 6.

⁵ SzNM Könyvtára, I. sz. 60 509. Jelenleg a Kós-dokumentumok közé csoportosítva található.

⁶ SzNM Könyvtára, I. sz. 60 516. Az iratcsomó egy első világháború előtti típus magyar bírósági perirattartóban található. Felirata piros ceruzával, ifj. (dr.) Kós Károlynak a kézírásával:

Kós Károly építész / politikus. Jelenleg a Kós-dokumentumok közé átcsoportosítva.

⁷ Iktatószám nélküli iratok. Abból, hogy a fő levelet Csutak Vilmoshoz intézték, az következik, hogy vagy az 1931. évi ún. iktatatlan levelezés, vagy a múzeumigazgató saját, múzeumban maradt iratai („múzeumi Csutak-hagyaték”) részeként tagolódtott be a gyűjteménybe. Jelenleg a Kós-dokumentumok közé átcsoportosítva található.

⁸ Vö. a magyar muzeológusok lexikonának vonatkozó szócikkeit (BODÓ Sándor – VIGA Gyula 2002, 171–173, 495–497).

⁹ A példányt utólag bekötötték (keménykötés, első táblájára belül a Kozma Lajos által Kósnak készített 1909-es fejfás-templos ex libris van beragasztva. Gerincén: * kós * paál * zágoni ** kilátó [így!] szó *.

ezt az írást, és a cenzorságából felmentették. A röpiratot bevonták a kereskedőktől, és postai szállítását betiltották.” A 23–26. oldal ki lévén tépve és xeroxmásolattal pótolva, előtte, a 22. oldalon az erre vonatkozó margó-jegyzet: „Ezt az egyetlen példányomat 1944 őszén, néhány könyvemmel és emléktárgyammal ládába pakolva nádasai román gazdánál raktároztam. Amikor hónapok múlva érte mentem, a ládát feltörve és feltúrva találtam, sok mindenem hiányzott, megrongálódott. Akkor tépték ki a füzetből a 23–26. lapokat is.”¹⁰

A múzeumnak adományozott ugyanazon Kóshagyaték részeként került Sepsiszentgyörgyre az említett iratcsomó is. Jelentősége, hogy ez az 1921. évi kalotaszegi magyar néppárt (Erdélyi Néppárt) alakulásának eredeti dokumentumát tartalmazza,¹¹ az alakuló gyűlésre összehívó-mozgósító kisnyomtatványt (2. ábra),¹² egy az Országos Magyar Párt (OMP) 1924. decemberi brassói nagygyűlését követő néppárti röpiratot (3. ábra),¹³ egy a csucsei paktum ellen tiltakozó 1925-ös tiltakozó állásfoglalást,¹⁴ az 1926-os kiáltványt, amelyben Kós és csoportja bejelenti kilépését az OMP-ből (4. ábra),¹⁵ valamint egy 1927. nyári néppárti röpiratot (5–6. ábra).¹⁶ A vonatkozó szakiro-

dalom tudomásunk szerint eddig sem az 1921-es dokumentum lelőhelyét, sem konkrétan az 1925-ös állásfoglalás vagy a felsorolt kisnyomtatványok szövegét nem közölte, formai leírásukat nem végezte el. A kisnyomtatványok nem szerepelnek Vajk Ilona 1994-es bibliográfiájában sem. A dokumentumok háttérben álló politikai eseményekre alább még kitérünk.

Végül, az 1931-es ügycsomó azért fontos, mert a kutatás korábban nem tudott Kós ekkori politikai szerepvállalásáról (saját visszaemlékezéseiben sem említette).¹⁷ Ezt az ügycsomót az magyarázza, hogy Kós Károllyal a múzeum részéről a kapcsolattartó kezdetől az a Csutak Vilmos (1887–1936) volt, aki a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium és a múzeum majdani igazgatójaként Kóshoz hasonlóan a két világháború közti erdélyi magyarság egyik legkiemelkedőbb, szervező-építő egyénisége. Csutakkal való, annak korai haláláig tartó közeli barátságuk sokatmondó bizonyítéka, hogy Kós legkisebb fiát (dr. Kós Károly) is a Református Székely Mikó Kollégiumba adta középiskolába 1935-ben (Sztánáról!). Lakóházat is tervezett Csutaknak, levelezésüket a múzeum irattára őrzi. Számos a múzeumügytől

¹⁰ A füzet korrektúrajavításai (melyeket az általunk kézbe vett újrakiadások, pl. Mészáros József 1996-os vagy Kuszálik Péter 2003-as összeállítása nem alkalmaznak – és mindkét összeállítás csak a Kós írást közli a röpiratból) a következők: A 2. oldalon alulról a 11. sorban *tebát dolgozni fogunk* helyett (*tebát dolgozni fogunk*). A 4. oldalon az 5. sorban *most* helyett *mást*, a 21. sorban *kétmillió* helyett *lesz kétmillió*, alulról a 18. sorban *területi* helyett *területben*, alulról a 3–2. sorban *ösi szokásaink, faji öntudatunk* helyett (*ösi szokásaink, faji öntudatunk*). Az 5. oldalon a 3. sorban *a Románia* helyett *Románia*, a 14. sorban *eltünthetik* helyett *eltünhetnek*, a 15. sorban *egyéniesség* helyett *egység*, a 23–24. sorban *államra nézve* helyett *államnak*. Zagoni István írásában, a 14. oldalon alulról a 7. sorban *különbetésegek* helyett *különbségek*, alulról a 2. sorban *mederbe* helyett *vederbe*, a 17. oldalon alulról a 3. sorban *legpontosabb* helyett *legfontosabb*. A korrektúra valószínűleg 1927. június utáni, mert az ekkori néppárti röpiraton (l. alább, 16. jegyzet) az idézett szövegben az *egyéniesség* még nincs *egységre* javítva.

¹¹ Eredeti gépelt változat, kézirásos megjegyzésekkel és autográf hatósági láttamozással, valamint Kós kézirással letisztázott változata. L. még 1.1. Vö. KÓS Károly 2003, 83. levél és 107. jegyzet (Sas Péter jegyzete).

¹² *Meghívó Kalotaszeg magyar népéhez*, Lapkiadó r.-t., Cluj-Kolozsvár [1921]. Egyleveles kisnyomtatvány (31,4 x 22,2 cm), kettőbe (levélpárba) hajtvva, szövege az így nyert 1–2. oldalon. Aláírók: „Erdélyi Néppárt” kalotaszegi előkészítő bizottsága (Kós Károly, Bod László, Bokor Márton, Kapdebó Szilárd, Nagy Miklós; Huedin-Bánffyhunad, 1921. május 27.).

¹³ *Kalotaszeg magyar népéhez!* „Cultura” könyvnyomda, Cluj-Kolozsvár [1927], 8 o. Négleveles kisnyomtatvány (15,6 x 23,6 cm), két levélpárból. Címlap hátoldala üres. Aláírók: Kós Károly, Deutsek [így!] Géza (Bánffyhunad–Sztána, 1924. december 16.).

¹⁴ Sokszorosított (stencil?) háromoldalas gépelt kézirat, tíz példányban. Aláírók: Kós Károly, Deutsek Géza (Bánffyhunad, 1925. május 4.). L. még 1.2.

¹⁵ *Kalotaszeg Magyar Népe!* Ábrahám-nyomda, Huedin [Bánffyhunad]. Egyleveles (íves) nyomtatvány (42 x 29 cm). Aláírók: Kós Károly, Deutsek Géza, Kapdebó Szilárd, Koleszár Jenő, Wenczel Miksa (Bánffyhunad, 1926. június 11.). Két példány.

¹⁶ *Erdély magyar népéhez: földművesekhez, iparosokhoz, kereskedőkhöz, testi és szellemi munkásokhoz!* Kiadó, nyomda és hely nélkül [1927]. Kétlevelés kisnyomtatvány (egy levélpár; 28,9 x 21,2 cm). Aláírók: A Magyar Néppárt ideiglenes vezetősége (Kecskeméthy István, Tabéry Géza, Antalfy Endre, Deutsek Géza, Erdélyi Pál, Kapdebó Szilárd, Koleszár Jenő, Kós Károly, Molter Károly, Paál Gusztáv, Smidt Béla, Tarnóczy Lajos, Wenczel Miksa, Zagoni Dezső; Kolozsvár, 1927. június 24.). Az iratcsomó tartalmaz még egy dokumentumot, amelyet itt nem tárgyalunk (későbbi, és nem kapcsolódik közvetlenül Kós politikai munkásságához): ez Deutsek Géza 1938. március 31-i nyílt levele Alexandru Vaida-Voevod román államminiszterhez, akkor egyben a kisebbségi ügyosztály főnökéhez (három oldal gépírással szöveg indigómásolata). – Deutsek Géza bánffyhunyadi ügyvéd, Kós barátja, és Kós javaslatára lesz 1922-ben a Magyar Néppárt, majd ennek az OMP-be való betagozódása után az OMP Kalotaszeg tagozati (járás) titkára (KUSZÁLIK Péter 2003, 209). Később szociáldemokrata politikus, Szántai Géza néven (BÁRDI Nándor 2004, 364).

¹⁷ Nyolcoldalas gépelt kézirat indigós másodpéldánya, az utolsó két oldal sűrű sorközzel. L. még 2.3. Vö. KUSZÁLIK Péter 2003, 220 (Kós legalábbis nem hozza szóba 1971-es írásában). Az eddig kiadott Kós-levelezésbe (KÓS Károly 2003) se került be vonatkozó anyag. A tervezet és kísérőlevelei (l. 2.1.–2.2.) ügyében Bakk Miklós temesvári politológus segítségét kértük, és ezt követően Bárdi Nándor a nyilvánosságnak szánt programpontokat részben idézte, részben ismertette (BÁRDI Nándor 2004, 369, 376 – a 109. jegyzet), de teljes közlésre eddig nem került sor.

független tervéről is tájékoztatta, így például már 1921. szeptemberében a tervezett, indítandó baloldali sajtó *Vasárnapról*.¹⁸

Ami az 1931. év körüli közös dolgaikat illeti: Kós 1930-ban támogatta meg szakvéleményezéssel Csutak skanzenlepipő terveit, 1932-ben közös tanulmányutat tesznek a behozandó épület kiválasztására, majd megvásárolják elé a menasági székely kaput, újabb közös kiszállások következnek.¹⁹ 1931-ben, március 28-án ismeretterjesztő előadást is tartott a Székely Nemzeti Múzeumban, a népművészetről és háziiparról,²⁰ július 18–19-én pedig építési tárgyalások, vízvezetékjavítás ügyében fordult meg ugyanitt.²¹

A most közölt, a tervezetet kísérő, Csutak Vilmoshoz írt leveléből is láthatóan Kós általában is programszerűen keresett, hasonló gondolkodású, cselekvő emberek irányába tájékozódott. A tervezet viszont felkérésre készült (legalábbis a benne letisztázott vélemény). A Csutaknak szóló kérés (ha egyetért, akkor Csutak is hasonlóan nyilatkozzon) azt mutatja, hogy mindkettőjüktől véleményt kértek (a Vásárhelyinek szóló levél alapján Kóstól már pár nappal korábban egyezett határidőre). Valószínűleg hátra volt még egy közös egyeztető megbeszélés. A levelekből egyértelmű, hogy Kós mindkét címzettnek eljuttatta az 1931-es tervezetet (Csutaknak a Vásárhelyihez szóló levél másolatát is).

Csutak Vilmosról ismeretes, hogy jó kapcsolatot tartott fenn a hivatalos erdélyi magyar pártképviseléssel is, és mindketten tagjai pl. az 1930-ban alakult erdélyi református egyházkerületi műemlékbizottságnak (az egyházkerületi igazgatótanácsi gyűléseken is találkoznak).²² Az 1931-es tervezet hátterében azonban valószínűleg az OMP kezdeményezése

áll.²³ Erre utalhat Vásárhelyinek a címzésben megkezdett, majd törölt, OMP-vonatkozású titulusa is: a református egyház kérhetett be ekkor az OMP-nek adandó válaszát előkészíteni személyes véleményeket, vagy csak gyűjthetett be közvetlen véleményeket, a párt kezdeményezésére.

Sem a Csutak Vilmos, sem az egyház valamilyen reagálására nincs adatunk.²⁴ A válaszok hiányára könnyű volna magyarázatot találni: Csutak például kifejezetten egy közössége irányába végsőkéig elkötelezett, diktatorikus határozottságú, cselekvő ember volt, de Kós radikalizmusa²⁵ távol állt tőle. A fentiek alapján azonban úgy tűnik, nem is volt miért válaszolniuk egymás között: érdembeli választ a tervezet-re csak az akkori romániai magyar politikai képviselő ilyen vagy olyan lépése adhatott.

Kós két világháború közti politikai szerepvállalásáról az 1931-es tervezetig

Az 1931-es tervezet értékelése, tartalmi beillesztése Kós politikai tervezetei közé nem lehet tisztünk.²⁶ Az iratcsomó anyagához is mindössze Kós addigi politikai pályáját, a mögöttes politikatörténetet próbáljuk röviden felvázolni: ehhez a Kós belső magyar ellenzéki szemszögű visszaemlékezéseit jól ellenpontosza Mikó Imre közelítése, a két világháború közti erdélyi magyar hatalmi elit (OMP) szemszögéből.²⁷

Mikó Imre igyekszik ugyan azt sugallni, mint ha a későbbi hivatalos körök kezdeményeztek volna előbb,²⁸ de az 1918–1919-es összeomlást és az 1920-as trianoni békét követően az aktív erdélyi magyar politizálás kezdetét Kós Károly, Zágoni István és Paál Árpád röpirat-füzete jelentette: a *Kidltó Szó*. Mikó szerint 1921. január 23-án jelent meg.²⁹ A jelenleg

¹⁸ A vonatkozó, Csutakhoz intézett levelet l. TIBOLDI Zoltán 1994, egyik oldalának faksimilijét l. KÖNYA Ádám – BOÉR Hunor 2002, 149. Újraközölve még: KÓS Károly 2003, 84. levél.

¹⁹ LÉNÁRT Anna 2002, 167–168, 175–178.

²⁰ TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor 2002, 176. Közlésünk motója is a helyi újságban erről megjelent írásból származik.

²¹ BOÉR Hunor 2002, 226.

²² Vö. LÉNÁRT Anna 2002, 178; PAIS Ágnes – OLASZ Gabriella 2002, 24.

²³ Az OMP által ezekben az években kidolgozott alternatív kisebbségi törvénytervezetekről l. BÁRDI Nándor 2004, 365.

²⁴ Bárdi Nándor 2008. őszi levélben megerősített információja szerint a kolozsvári Református Gyűjtőlevéltár anyagában nem találtak erre vonatkozó adatot, és máshonnan sem ismernek. Segítségét ezúton is köszönjük. A Székely Nemzeti Múzeum irattárában, a Kós–Csutak levelezésben sem tudtunk eddig választ azonosítani.

²⁵ Vö. mindenekelőtt az 1931-es elképzelés a magyarság vezetésére alkalmatlannak tűnő hatalmi elit akár puccszerű leváltására. Kós véleményéhez az erdélyi konzervatív körökről lásd pl.: KÓS Károly 1968, 630; katasztrofális következményű exkluzív elzárkózásukról pl. (1909-es ASTRA–Erdélyi Múzeum-Egyesület-pél-

dázat): KUSZÁLIK Péter 2003, 129–133. Általában az erdélyi magyarságot eláruló „urakról”: Uo., 138–141. Stb.

²⁶ A tervezetek egybevetéséhez, értelmezéséhez, fejlődéstörténeti elemzéséhez l. BÁRDI Nándor 2004, 360–370. Utóbbi a korszak ilyen jellegű romániai magyar tervezeteit összegezőként kisebbségi szakértők-politikusok jövőkép-teremtési kísérleteinek tekinti, amelyek ugyan nem nyertek széles nyilvánosságot, sőt politikai megvitatásig sem jutottak, de olyan technikákat és modelleket dolgoztak ki vagy honosítottak, amelyek megfogalmazták egy nemzetiségi autonómiákra épülő konszociális modell igényét. (Uo., 369–370.)

²⁷ KUSZÁLIK Péter 2003; MIKÓ Imre 1941. Az egybevetéshez szükséges több programszöveget l. pl. KUSZÁLIK Péter 2003, illetve *Magyar Kisebbség*, 2004/1–2.

²⁸ MIKÓ Imre 1941, 19.

²⁹ Vö: Uo., 19–22 (a pontos dátum vitatott, de hitelesnek tűnő, lásd alább) és KUSZÁLIK Péter 2003, 174–188. Kós tkp. már az összeomlás idején aktív, vö. az általa megszervezett rövidéletű ún. Kalotaszegi Köztársaságot (KUSZÁLIK Péter 2003, 163–172), vagy 1920-ban a politikus (író) Octavian Gogának írt nyílt levelet a *Keleti Újságban*, amikor az a kolozsvári Mátyás-szobrot Magyarországra küldte volna (KRENNER Miklós 1933, 701).

a Székely Nemzeti Múzeumban található saját példány³⁰ (1. ábra) azt tűnik bizonyítani, hogy a kiadvány írásai már 1920 decemberében készen álltak, és megjelenésük valóban 1921. januári (vagy legalábbis Kós egy későbbi időpontban, a bejegyzések idején minderre határozottan így emlékezett).

Az 1921. május 27-i *Meghívóval*³¹ (2. ábra) Kós által összehívott bánffyahunyadi népgyűlésen 1921. június 25-én megalakult, kinyilvánítva egyben programját,³² az első romániai magyar párt is, az Erdélyi Néppárt [1.1.]. Az erre fel sietve szervezkedni kezdő magyar konzervatív köröknek ezt már július 6-án sikerült betagolniuk egy általuk ellenőrzött ún. Magyar Szövetségbe. A Magyar Szövetséget azonban, konzervatív vezetőinek nem túl szerencsés politikai lépését követően a román állam már október 30-án felfüggesztette. A következő első próbálkozást újra a néppárti körök tették meg, 1921. január 15-én Magyar Néppártként tartva országos gyűlést. A február 12-én erre fel megalakult Magyar Nemzeti Pártnak ezúttal csak 1922. december 22-én sikerült egy egyesített Országos Magyar Pártba olvasztania a néppárti alternatíva híveit.³³ Ezek az események magyarázzák Kós már említett, 1921. novemberi politikai népszerűségének kísérletét is.³⁴

Az OMP-n belül (a különben először épp a *Kiáltó Szóban*³⁵ kívánatosnak meghirdetett erdélyi magyar politikai egység mögött) persze nagyon hamar komoly ellentétek jelentkeztek. Ehhez a néppártos vezetők politikai járatlansága és a konzervatív szárny szószegése (a fúzió feltételeit nem tartották be) is hozzájárult: a pártban sokak által remélt belső demokrácia nem valósult meg.³⁶ A belső ellenzék Bernády Györgynek, Marosvásárhely nagy polgármesterének személye köré próbált csoportosulni, de az cserbenhagyta őket, és az 1924. decemberi brassói országos

nagygyűlésen Deutsek Gézába³⁷, Kós elvbarátjába (ketten képviselték a kalotaszegi kerületet) gyakorlatilag belefojtották a szót. Kós Károly és Deutsek ezt követően elhagyta a gyűlést,³⁸ és hazatérve röpiratban³⁹ tájékoztatták a kalotaszegi magyarokat (3. ábra): a röpirat vádirat az OMP ellen és tiltakozás a Brassóban történtek okán.⁴⁰ Következő tavasszal pedig, amikor az Averescu–Goga-párttal kötött 1923. októberi csucsai paktum⁴¹ lelepleződött, 1925. május 4-én egy három oldalas nyilatkozatban tiltakoztak [1.2.].⁴²

A paktum ügye a párt más belső csoportjait is cselekvésre készítette, az egyezséget november 8-án felülvizsgálták, pontokat újraértelmeztek, majd 1926. február 1-jén magát a paktumot is felmondták, hogy az OMP a román politikát uraló liberális párt oldalára állhasson.⁴³ Csakhogy 1926. márciusban a király mégis Averescut bízza meg kormányalakítással, és az OMP csúfos másodszeri visszatáncolásra kényszerült. A Gogáékkal kötött 1926. április 21-i újabb paktumra és egyáltalán az OMP politizálására válaszként június 11-én Kós Károly és Deutsek Géza tiltakozó kiáltványt jelentett meg (*Kalotaszeg Magyar Népe!*),⁴⁴ amelyet ezúttal többedmagukkal írtak alá (4. ábra). A kiáltványban, emlékeztetve az öt évvel korábbi kalotaszegi eseményekre, az aláírók bejelentették kilépésüket az OMP-ből, mert, nyilatkozták, meggyőződésük és lelkiismeretük tiltja a párttal való további közösségvállalást, miután hiába várták, hogy a vezetőségben megvalósuljon minden népréteg képvisellete (a földművesek, kisiparosok, tanítók, kishivatalnokok képvisellete is).

Az utolsó [1926. májusi parlamenti] választások előtt hiába kérték, folytatja a kiáltvány szövege, hogy a huszonnyolc jelölt közül legalább három a kispaszták, kisiparosok és (kis)kereskedők közül

³⁰ Vö. 9–10. jegyzet.

³¹ Vö. 12. jegyzet.

³² Vö. 11. jegyzet.

³³ MIKÓ Imre 1941, 23–26, 39–43; KUSZÁLIK Péter 2003, 188–207, 211–212. Előzőleg, 1922. márciusban Kós maga is kényszerű képviselőjelölt volt Szatmáron a Magyar Néppárt színeiben, tartalékosként, miután Zágonit és Paált is törölte a választási bizottság. Kóst is törölték, Beke György tolmácsolásában akkor, amikor már a voksok számolásánál látszott, hogy megnyeri a választást. (BEKE György 1971.) Szabó Zsolt pontosításában: a Magyar Néppárt és a Magyar Nemzeti Párt közös jelöltjei voltak ekkor, és olyan alapon törölték, hogy hivatalos irataiban hol Kós, hol meg Koós néven szerepelt. (SZABÓ Zsolt 1995, 58.)

³⁴ A lapról l. KUSZÁLIK Péter 2003, 208–212. Kós itt megjelent politikai írásait l. felsorolva: VAJK Ilona 1994, 48–51.

³⁵ Pontosabban Zágoni Istvánnak a füzetbeli írásában (*A magyarság útja*).

³⁶ Kós politikai szemléletéről és akkori helyzetéről, a korszak (erdélyi) kisebbségi magyar politikai csapdáiról l. pl. KRENNER Miklós 1933.

³⁷ Vö. 16. jegyzet.

³⁸ KUSZÁLIK Péter 2003, 211–214. Egyes adatok szerint a pártból is kilépett (pl. így értette „T. de Venezia”, a román *Lupta* 1925. szeptember 21-i cikkírója, a *Magyar Kisebbség*, IV. évf., 19. sz. 1925. október 1-jei szemléje szerint), de ennek ellentmond az, hogy a most közölt nyilatkozatokban 1925. májusban még tagozati elnökként írja alá magát, 1926. júniusban pedig akkori kilépését jelenti be.

³⁹ Vö. 13. jegyzet.

⁴⁰ Ezt követően 1925. januárban a *Keleti Újság* közölte Kós *Mit akar Kalotaszeg* c. cikkét, és ugyanez az újság fog hírt adni arról, hogy február 1-jére népgyűlést hívott össze ez ügyben Bánffyhunyadra.

⁴¹ Az OMP-t néhány vezetője a párt tudta nélkül vitatható párt-szövetségbe kötelezte el az ún. Averescu–Goga-párt mellett. (Vö. MIKÓ Imre 1941, 47–49.)

⁴² Vö. 14. jegyzet. A nyilatkozatról sem Mikó Imre, sem Kuszálík kötetében a visszaemlékező Kós nem tesz említést.

⁴³ MIKÓ Imre 1941, 56.

⁴⁴ Vö. 15. jegyzet.

állítódjék, a Kolozs megyei [1926. februári] közigazgatási választások előtt sem kérdezték meg Kalotaszegget, ki képviselje a kerületet. A jelöltek fele nem tudott románul, hogy is képviselhetnék így a magyar érdekeket? Az Averescuval kötött paktumot tíz-tizenöt magyar emberen kívül senki sem ismeri, és ha a három évvel korábbi csucsa paktumban a magyar nép igazi érdekeiről nem sok szó esett, a mostani paktummal a magyarság egyenesen szembekerült az erdélyi románokkal, ráadásul őket provokáló választási csalásokban lett [májusban] cinkos.

Mikó Imre végsősoron pozitív mérlegűnek értéke-li könyvében az OMP ekkori (részben valóban kényszerű) politikai köpenyforgatását, bár az erdélyi románság viszonyulását illetően maga is hasonló következményeket említ, mint Kósék kiáltványa.⁴⁵ Tény, hogy az OMP konzervatív vezetése 1926 őszén konszolidálta egyeduralmát az erdélyi magyar politikában, néhány kevésbé jelentős pártbeli pozícióval és egy (egyévinek bizonyuló) képviselői mandátummal semlegesítve a Krenner Miklós köré csoportosult ún. Reform csoportot.⁴⁶ Kiegészítésük következményeként maradtak munka nélkül az addig ellenzékibb kolozsvári *Keleti Újságnál*, hogy aztán anyagi kiszolgáltatottságukban rossz irányba sodródjanak, írja Kós, a *Kiáltó Szó* társszerzői, Paál Árpád és Zágoni István is.⁴⁷ Egy évvel később Averescut lemondatták, és az 1927. júliusi, végletesen meghamisított országos választásokon a liberálisok jöttek vissza hatalomra. Mivel nem értettek egyet az OMP megelőző, június 16-i döntésével (választási kartell a szászokkal), Kósék csoportja, a (volt néppárti) „disszidensek” összefogva a Reform csoport bihari politikusaival felújították a Magyar Néppártot, és ennek ideiglenes

vezetősége az *Erdély magyar népéhez* röpiratban⁴⁸ még a választások előtt, június 24-én az erdélyi románok felé tájékozódott (5–6. ábra).⁴⁹ Kós alelnökkéként 1927 novemberében még aktív volt,⁵⁰ de amikor az 1928. decemberi országos választásokon pártja az OMP ellenében indult, ezzel egyet nem értve innen is kilépett,⁵¹ és később ezt a négy évet, két világháború közti politikai szereplésének második szakaszát vendégszereplésnek értékelte, Krennerék melletti szerepét pedig éppenséggel statisztáskodásnak.⁵²

Az ekkori belső magyar politikai csatározásoknak mégis jól kimutatható kisebbségpolitikai eredménye volt, mégpedig egy szakmai: nyilvánvalóvá vált a követendő (közös) kisebbségi ideológia/program tisztázatlansága. Kós utolsó vonatkozó levelében Tornyai Gyulának az OMP-ból való, 1927. novemberi kilépését említi.⁵³ A Kósék alapította rövid életű régi-új néppárt indulásból, már 1927 augusztusában pályázatot írt ki az alkotmányt kiegészítő kisebbségi törvény kidolgozására, és erre Tornyai készítette el az ún. népkisebbségi törvénytervezetet. A többek által lektorált szöveget Deutsek Géza dolgozta át és utószavazta: teljes kisebbségi törvényként az OMP-énél általánosabb kisebbségvédelmi elveket fogalmazott meg.⁵⁴ Az OMP lépéskényszerbe került, és lépett is: Tornyai és Deutsek tervezetét már Tusa Gábor, Papp József, Molnár Dénes, Buza László, Balogh Artúr, Mikó Imre, kiváló jogászok értelmezték tovább, a párizsi kisebbségi szerződéshez alkalmazva.⁵⁵ Párhuzamosan nemzetközi politikai-szakmai tapasztalatok is beértek, így Jakabffy Elemér az európai ún. kisebbségi kongresszusokon szerzett tapasztalatai.⁵⁶

A szakmai letisztulási folyamat a legjobbkor következett be. Az 1928 végén Romániában hatalomra

⁴⁵ MIKÓ Imre 1941, 60–63.

⁴⁶ Uo., 65–69. Krenner Miklós, a jeles politikai közíró, a kolozsvári *Ellenzék* publicistája mögött valójában a Kóshoz hasonlóan sokoldalú Bánffy György állt, az OMP-t ekkor vezető Bethlen György politikai ellenlábas, és Bánffy mögött Bethlen István magyar miniszterelnök. Kós is Bánffy kérésére kapcsolódott be a szervezésbe. (KUSZÁLIK Péter 2003, 215–216. Vö. Kós leveleit Molter Károlyhoz 1926. szeptember 15. és december 12. között: KÓS Károly 2003, 119–120, 123, 125. levél.)

⁴⁷ KUSZÁLIK Péter 2003, 214–217.

⁴⁸ Vö. 16. jegyzet.

⁴⁹ Mikó szerint sikertelenül (MIKÓ Imre 1941, 72); vö. KUSZÁLIK Péter 2003, 118–120. Az 1927. júniusi néppárti röpirat szerint az OMP próbálkozott sikertelenül, előbb a liberálisokkal, aztán a nemzeti parasztpárttal, ti. a románok *ezzel* az OMP-vezetőséggel nem voltak hajlandók tárgyalni. Utóbbi erősíti meg Bárdi Nándor is (BÁRDI Nándor 2004, 364).

⁵⁰ Vö. Kós levele Molter Károlyhoz 1927. november 28-án (KÓS Károly 2003, 150. levél).

⁵¹ MIKÓ Imre 1941, 86–87. Szabó Zsolt szerint azért lépett ki a Néppártból, mert nem sikerült a román nemzeti parasztpárttal és a szászokkal a kívánt egyezsége jutnia (SZABÓ Zsolt 1995, 60).

Ezzel szemben egy anekdota szerint Alexandru Vaida-Voevodot érdekelte volna a Néppárttal való választási együttműködés (és mindenki azt hitte, hogy a Néppártra tucatnyi parlamenti mandátum vár), de üzenetére Kós az egyik vezetőtársát küldte tárgyalni maga helyett, és hazament szántani (KÁDÁR Imre 1933, 720). Mind ezt Sas Péter pontosítása teszi érthetővé: az 1928. őszi választások előtt a Néppárt nyilatkozatban lépett vissza az OMP javára, de ezt Kós párttársai nem tartották be (SAS Péter 1983, 280).

⁵² KUSZÁLIK Péter 2003, 220.

⁵³ Vö. 50. jegyzet. Tornyai Gyula ügyvéd, 1926–27-ben krassótorontáli szenátor (l. uo., Sas Péter vonatkozó jegyzete).

⁵⁴ BÁRDI Nándor 2004, 364. L. részletesebben is: MIKÓ Imre 1941, 86.

⁵⁵ Uo., 365. A párizsi kisebbségi szerződést 1919. december 10-én kötötték meg Romániával a győztes hatalmak, ezzel próbálva biztosítani a kisebbségi kérdés tekintetében a békerendezést (ÁDÁM Magda 1991, 26).

⁵⁶ Vö. MIKÓ Imre 1941, 83–84. Az említett mozgalom az észak-országi németek kulturális autonómiáját biztosító észak-törvényi kapcsán indult, és Genfben 1925–1930-ban minden évben kongresszust szerveztek (l. Uo., 83)

kerülő Nemzeti Parasztpárt (a Iuliu Maniu erdélyi románjait is tömörítő párt) kisebbségi törvény kidolgozását ígérte, és az OMP erre készülve alternatív tervezeteket dolgoztathatott ki. A szakmaiság párton belüli megerősödésére utal, hogy Jakabffy Elemér 1930-ban elkészült tervezetét a párt zárt körben (vezetők, szakértők) vitára is bocsátotta.⁵⁷ A parasztpárti ígélet persze teljesítetlen maradt, és ez a kudarc is hozzájárulhatott, hogy az 1930. júniusban bekövetkező romániai politikai válság, a magyarságot érő újabb támadások és az 1931. júniusi országos választások visszaélései⁵⁸ nyomán újra előtérbe került a romániai magyar politizálás hogyanjának és mikéntjének a kérdése. Kós Károly 1931. augusztusi tervezetét (*Új magyar politika vázlatos elgondolása*) az útkeresésnek ez a pillanata magyarázhatja, felkérésre ő is összefoglalta stratégiai jövőkép koncepcióját.⁵⁹

A 2008-as Kós Károly-év alkalmából következzenek az eddig közöletlen szövegek:

1.1.

Az Erdélyi Néppárt Bánffyhunadon, a Piacon tartott nyilvános alakuló nagygyűlésén, 1921. május 4-én határozatilag elfogadott programja

Elfogadta Kalotaszeg 35 magyar községének kiküldötte és Kolozsvár értelmiségi, iparos és munkás képviselői⁶⁰

1. Erdély az erdélyi nemzeteké.
2. A gyulafehérvári határozatok III. cikk. 1–2. pontjának végrehajtása.
3. Az alkotmányban biztosított polgárjogok helyreállítása.
4. Leszerelés.
5. Munka szabadsága és munkásvédelem.
6. A birtokminimum és -maximum megállapítása, különös tekintettel a vallási és kulturális⁶¹ célokat szolgáló alapítványi birtokokra. A magántulajdon szentségének elismerése: egy, a különböző nemzeteket igazságosan megillető földreform alkotása.
7. Igazságos adóreform progresszív alapon, s egyedáruság megszüntetése.
8. Kereskedelem és ipar szabadsága.
9. Általános, titkos, egyenlő és kisebbségi képviseleten alapuló választójog, a három nemzet szerinti kerületi beosztással.

⁵⁷ L. BÁRDI Nándor 2004, 365.

⁵⁸ II. Károly extrónörökös visszatérése az országba, királlyá kiáltása, 1930. októberben Maniu bukása. A családottságra és sérelmekre I. Bethlen György OMP-elnök 1931. májusi kolozsvári programbeszédét. (MIKÓ Imre 1941, 96–98, 100–104.)

⁵⁹ Uo., 369, valamint Bárdi Nándor 2008. őszi levele, melyben a Maniu-ígélet nem teljesítése által kiváltott válaszok közé tartozónak értelmezi Kós tervezetét. Pontosítását itt köszönjük.

⁶⁰ Az eredeti, hatóságilag láttamozott példány egy gépelt ív, a Kós Károly másolata róla kézírásos. Utóbbin a magyarázat (letisztított alakban) már így, címként jelenik meg, csaknem egész terjedelmében. Az eredeti példány a programpontokkal kezdődik, kisebb törlések és javítások is vannak rajta:

– 4. pontnál: *A hadsereg leszerelése* törlés révén módosul *Leszerelésre*

A felolvasott és megmagyarázott programot a nagygyűlés magáévá teszi, és határozatilag kimondja, hogy ezen programban körvonalazott alapelvek szerint megalakítja az erdélyi magyar szövetség Kalotaszegi tagozatát. Kimondja továbbá a nagygyűlés, hogy magát egyszersmind olyan politikai pártalakulatnak is tekinti, mely a magyar szövetség tagjaként, azzal karöltve kívánja a magyar érdekeket szolgálni. Éppen ezért az elfogadott programot keretnek minősíti, melynek végleges tartalommal való kitöltése a közelebről megalakítandó országos magyar központi képviseletre vár.

Ennek megfelelőleg egész Kalotaszeg területéről egy nagyobb bizottságot választ, melynek feladatává teszi, hogy a községenkénti és járásonkénti szervezést a legrövidebb idő alatt keresztülvigye. Addig is pedig, míg majd a végleges tisztikar képviseleti alapon megalakulhatna, felhatalmazza és utasítja a ma megválasztandó előkészítő és szervező bizottságnak önként jelentkező tagjait, hogy a magyar szövetség gyűlésein részt vegyen, s a megalakítandó országos politikai párt kiépítésében közreműködjen, s a párt elnevezésénél hozza javaslatra az *Erdélyi néppárt* nevet.

Vázut:

Huedin, Ia 4/VI-921

Dr. Ion, p[rim]pretor⁶²

1.2.

A Magyar Párt Kalotaszegi tagozatának intézőbizottsága a kolozsvári *Újság* politikai napilap f. é. 98. számában megjelent és Goga Octavian úrnak közléseit tartalmazó, teljes hitehűnek látszó újságcikkéből mély megdöbbenéssel értesült arról, hogy Csucsán az Averescu⁶³ párt képviselőivel a romániai öszmagyarság nevében, illetve a Magyar Párt képviseletében ennek a pártnak központi vezetősége vagy a vezetőség egyes tagjai oly értelmű megállapodást kötöttek, mely megállapodás alkalmas lehet arra, hogy a kisebbségi magyarság önálló politikai élete talán hosszú időkre teljesen megbénuljon, s a jogegyenlőségért, jogbiztonságért, kulturális és gazdasági szabad fejlődéséért vívandó küzdelmében teljes téltenségre szoríthatassék.

A fenti nyilatkozatból ugyanis a következőket lehet megállapítani:

1. Averescu tábornok Néppártjának kormányra jutása esetén a Magyar Párt a parlamenten belől önállóságát elveszti, a Néppárt vezéreinek vezénylete alá kerül, és a Néppárt tagjait kötelező pártfegyvelm fogja kötni, a Magyar Párt képviselőit is. A magyarság képviselői a kormány javaslatát, intézkedéseit ellen fel nem szólhatnak, és csak a kormány mellett szavazhatnak.

2. A Magyar Párt lemond arról, hogy a gyulafehérvári határozatokat és a kisebbségek érdekeit tárgyzó és törvénybe iktatott nemzetközi egyezményeket jogalapnak tekintse, mivel a magyar

– 6. pontnál: az értelmetlen *kulturális idöket* helyett *kulturális célokat*, *birtokra* helyett *birtokokra*; *egy a különböző* helyett *Egy a különböző*.

– 9. pontnál: *alakuló* helyett *alapuló*.

Hátán ceruzával magyarázat: „Az Erdélyi Néppárt Bánffyhunadon, ([beszúrva ide, fölé:] a Piacon tartott nyilvános nagygyűlésén) 1921. május 4-én tartott alakuló gyűlésének határozatilag elfogadott programja.

Elfogadta Kalotaszeg 35 magyar községének kiküldötte és Kolozsvár értelmiségi, iparos és munkás képviselői.”

A lap alján, ugyancsak ceruzával, más írással emlékeztető megjegyzés: „Korcsmák bezárása, katonakordon”.

⁶¹ Törölve: *alapítvány*.

⁶² Az eredeti példányon autográf láttamozás.

⁶³ Itt és alább is következetesen *Avarescu* formában.

népkisebbség egyházi, iskolai és közigazgatási jogállapotának egyedül és kizárólagosan a csucsai paktum lesz hivatva rendezni, permanensen, azaz egyszer s mindenkorra, miután a paktum szövege a további fejlesztési lehetőséget kizárja.

Ezzel szemben:

3. A paktum biztosítja a tiszta magyar választókerületekben magyar képviselők megválasztását, viszont kötelezi a magyarságot, hogy vegyes kerületekben Averescanus jelöltre adjon le szavazatát.

4. Bizonyos engedményeket ígér egyházi, iskolai és közigazgatási téren a magyar kisebbségnek. Hogy ezek milyen természetűek és milyen terjedelműek, nem tudjuk, csak annyit tudunk: Goga Octavian parlamenti beszédéből, melynek a paktumra vonatkozó részét a *Keleti Újság* f. é. 99. száma közli, hogy meg sem közelítik azokat az engedményeket és szabadságjogokat, melyeket a gyulaféhvári határozatoknak és a nemzetközi szerződményeknek törvénybe iktatott pontjai a kisebbségek részére biztosítottak.

5. Hallomásunk szerint a csucsai paktum bizonyos magasabb tisztségeket is biztosítana a magyarok számára. Mennyiben lehetne ez kisebbségi vívmány, nem tudjuk megérteni, illetve nem tudjuk megítélni.

A kisebbségi életünk egész komplexumát magában foglaló egyezményről eddig csak az egyik fél, Goga Octavian Úr közléséből értesültünk. E nyilatkozat által kiváltott megdöbbenésünkre mindeddig hiába vártuk a másik szerződő fél, a Magyar Párt elnökségének megnyugtató felvilágosítását, és így nem tudunk szabadulni azon kínos érzésünktől, hogy a paktum alapján talán beláthatatlan időre le kellene mondania a magyarságnak igen fontos jogok és érdekek érvényesíthetőségéről, viszont a nyereség engedmények nem fogják garantálni azt, hogy népi életünket alig megközelítő teljességgel is kiélhessük.

Vizont úgy látjuk, hogy ha pártunk központi vezetősége teljesen lekötötte magát egy politikai párthoz: ezzel természetesen magára zúdítja a többi pártok ellenszenvét és támadását, ami ellenzékbe kerülés esetén talán katasztrófális lehet a magyarságra, mert lehetetlenné teszi, hogy vele a mindenkorai kormány mint népi kisebbséggel tárgyalhasson.

Miután a paktumban nem egy párttal való egyetlen választási együttműködésről, sőt nem is koalíciós szerződésről, hanem fúzióról és ezenfelül a magyarságot végérvényesen kötelező jogi helyzet meghatározásáról van szó, hitünk szerint ilyen súlyos és nagy horderejű szerződést a vezetőség néhány tagja az egész magyarságot kötelezőleg nem köthet. Feltétlenül szükséges annak érvényességéhez az öszmagyarság egyedül jogos képviselőiténak, a nagygyűlésnek hozzájárulása, ratifikálása. Enélkül a paktum, tartalmazzon az akármit is, semmis, az nem kötelezhet egyetlen magyart sem, annál kevésbé a magyarság egyetemét, és csupán néhány jóakarátú politikus magánügyének tekinthető.

Rólunk, nélkülünk nincs és nem is lehet joga határozni és a határozat végrehajtását is követelni a Magyar Párt vezetőségének.

Éppen ezért kérjük a Magyar Párt központi Elnökségét, hogy:

1. A magyar közvélemény megnyugtatója céljából a lehető legrövidebb idő alatt hozza nyilvánosságra a paktum teljes és hi-

teles szövegét. Ebben nem akadályozhatja meg a vezetőséget az Elnök úr által hangoztatott diszkréció, miután Goga Octavian úr a paktum jórését amúgy is nyilvánosságra hozta.

2. A nyilvánosságra hozott paktum elfogadása vagy elvetése tárgyában való határozás céljából hívjon össze [a] pártvezetőség a lehető legrövidebb időn belül rendkívüli nagygyűlést.

Kisebbségi magyar sorsunkért lelkünkben feltörő aggodalom készítetett minket arra, hogy mindezeket az Elnökség tudomására hozzuk. Mi úgy látjuk, hogy a magyar népi kisebbség igen fontos érdekei forognak kockán. Őszinte szavunkra őszinte és nyílt feleletet várunk, mert ezúttal nem politikai taktikázásról, hanem mindnyájunk jövődjéről van szó, melyért a felelősséget csak a magyarság egyeteme vállalhatja, miután a következményeket is neki kell vállalnia.

Bánffyhunyad, 1925. május 4.

Kós Károly tagozati elnök
Dr. Deutsek Géza tagozati titkár⁶⁴

2.1.

Kós Károly Vásárhelyi János erdélyi református püspökkel-lyettesnek

Sztána, 1931. augusztus 15.⁶⁵

Nagytisztelű Uram

Megállapodásunk szerint betérjésem azokat az elgondolásaimat, amelyeket a jelenlegi erdélyi magyar politika meddő munkájának építő, teremtő munkává való átalakításának megvalósítására szükségesnek tartok. Valamint közlöm a szerintem [szükséges?] új politikai program vázlatos elgondolását.

Általában vázlatos és ötletszerű mindaz, amit itt összefoglaltam, de feladatomban nem lehetett kodifikálás, hanem a tárgyról való gondolataim közvetlen és őszinte összefoglalása.

Még bocsánatot kérek az ötnapos késésért, de különböző és nyomós okok miatt lehetetlen volt számomra a terminus pontos betartása.

Maradtam nagytisztelű Uramnak igaz tisztelettel

2.2.

Kós Károly levele Csutak Vilmoshoz,
Sztána, 1931. augusztus 17.⁶⁶

Kedves Barátom!

Küldöm a két politikai írásomat. Bár ez rendszertelen és nem elég precíz. De lényegben azt szerettem volna kihozni (ami nem jött jól ki) hogy a magyarság vezetését biztosítottak én a vezető személyekben látom.⁶⁷ Ha tehát egy komoly vezetőséget lehetne kialakítani szigorúan szoros munkaszövetség formában (kissé szabadkőműves-formában), és akkor az *diktatorikusan* vegye kezébe a magyarság élete nevelését. A mi belső munkánk a fontosabb, nem a külső politikai munka. Ez utóbbi ügyis egyenes függvénye az előbbinek: erős, fegyelmezett szervezett magyarsággal a háta megett a vezetőség sikerrel dolgozhatik, ha arra való.

Ha ebben velem egyetértesz, úgy emeld ki Te is ezt a szempontot; jobban, mint én kiemelttem.

⁶⁴ L. 16. jegyzet.

⁶⁵ Címzés: Nagytisztelű *Vásárhelyi János úrnak*, egyházkerületi főjegyző (utána elindítva, törölve: az orsz[ágos magyar párt képviselőjének]), *Kolozsvár*. Gépirásos levél indigós másodpéldánya.

⁶⁶ Autográf levél, az ív bal felső sarkában a sztánai Varjúvára szignetjével (barna; a Varjúvára rajza alatt a grafika a Kós Károly / Stana-Gara / Jud: Cluj feliratú).

⁶⁷ A nagy világválság idején a pártpolitikából való kiábrándulás

általános ekkoriban. A hiteles, karizmatikus vezetők keresése persze veszélyesnek bizonyul az 1933. évi Európában, de több mint érthető. 1931 tavaszán Romániában is „a személyiségek kormánya” alakul meg (MIKÓ Imre 1941, 101). Másrészt konkrét helyek mutatják meg, kit látott például erős (és minőségi) embernek Kós: I. KUSZÁLIK Péter 2003, 147–148. Nézeteinek korabeli reflexiójához vö. még közvetlen munkatársa véleményét: KÁDÁR Imre 1933, 720.

A politikai programnak szerintem⁶⁸ két lényeges pontja lehet (de ebből az egyik nem is politikai pont):

1. Független Erdély⁶⁹
2. Erős, gazdag, fegyelmezett, jól vezetett magyarság.

Egyébképpen szeretettel öllelek
Kós Károly

2.3.

Új magyar politika vázlatos elgondolása

[Sztána? 1931. augusztus]

Az erdélyi magyarság politikai pártja az erdélyi magyarság életsorsa teljességének intézője, irányítója és gondozója kell, hogy legyen.

A magyar politika vezető és irányító szervének kétféle munkát kell vállalnia, melyek természetesen egymással szervesen és elválaszthatatlanul összefüggenek:

1. A magyarság egyeteme, tehát a magyarság minden társadalmi, foglalkozásbeli, gazdasági és kulturális osztálya belső életén belüli életmunkájának irányítását és szervezését, nevelését és egyensúlyozását. Ez a munka jórészt közvetett munka, melyet a politikai vezetőség a magyar társadalom szakembereinek bevonásával, illetőleg azok által és különböző társadalmi, kulturális és gazdasági szervezetek által kell hogy elvégeztessen.

2. Tisztára politikai, ill. diplomáciai és propagatív munkát, mely egyrészt szintén belső, propagatív és politikára nevelő és szervező, részben közvetett munkából áll, másrészt külső, az ország politikai életébe bekapcsolódó közvetlen személyes munkából és vezetésből áll. E politikai munka elsőrendű segédesszközei: a személyes propaganda és sajtómunka.

A mi sajátos viszonyaink között, a munka újszerűségén kívül is, ez súlyos és felelősséggel tele feladat, mert a magyarság a közelmúltból ezer esztendőn át fokozatosan és teljesen kiépített és meggyökeresedett társadalmiosztály-struktúrát hozott át az új impériumba, melyet csak komplikál a négy (ill. a zsidóval öt), a história folyamán szintén sajátosan kiépített autonóm magyar egyház.

Ebben különbözik a magyarság helyzete leglényegesebben az erdélyi szász nemzet helyzetétől, melynek politikai vezetését csupán két, lényegében egymástól soha el nem különült és egyetlen nemzeti egyháznak élő, annak erőire támaszkodó, tehát szinte tökéletesen egységes társadalmi alakította ki. Mi tehát a szászok politikai és társadalmi szervezkedésének példáját nem követhetjük, és amennyiben követni próbáltuk (amint próbáltuk pl. az ún. egyházköziségben), az csupán kárt okozott, és akadálya volt a magyar politikai életmunka kialakulásának és sikeres munkájának.

A magyarság politikai vezetését nem szabad kimondottan egyetlen társadalmi osztályunkra sem bízni, tehát az ún. történelmi osztályra sem (mely ma azt, minden tagadása dacára jórésztben kisajátította), de nem lehet és nem szabad a politikai vezetésben egyetlen magyar egyháznak (mint egyháznak) cselekvő és exponált politikai munkarészt és irányítást vállalnia.

Az erdélyi magyarság életmunkájának a változott körülmények között, de egyben a múltak tapasztalatai alapján, valamint számbavéve a természeti örök adottságokat is, egyetlen

helyes, logikus, és józan politikai célkitűzése lehet: az autonóm három nemzet által alkotott független Erdélyország.

A múlt bizonyítása szerint ez nem utópia (aminthogy a múltban is szükségességnek és – megfelelőnek bizonyult), sőt talán az alkotó nemzetek és az Erdélyt környező államok és fajok egymáshoz való politikai és gazdasági erőviszonyait és aspirációit számba véve, ez lehet az egyetlen józan célkitűzése Erdély népeinek, ha egymással békességet, mindenikük szempontjából egyenlő, emberileg igazságos jog- és életlehetőséget⁷⁰ és minden erdélyi nemzet számára a lehető legkedvezőbb gazdasági lehetőséget megteremteni és okos előrelátással biztosítani reméllik.

Ez a politikai célkitűzés ma természetesen elsősorban a magyarságnak, másodsorban a szászságnak, de harmadsorban az erdélyi románságnak is szükséges és kívánatos, előbb-utóbb megérett és magáévá tett célkitűzése kell hogy legyen.

Miután ezt a politikai végcélta ma még nyíltan kimondani tilos, de taktikai okokból, éppen az erdélyi románságnak ma még be nem ért lelki alkalmasságára való tekintetből még nem is kívánatos, a magyar politikai párt vállalt programja a független Erdély mint végső célt megközelítő minden megengedett és elismert vagy legalább elvben, törvényben kimondott autonómia életés kiépítése, ill. követelése és propagálása⁷¹, a regionalizmus minden formájának propagálása, védelme és támogatása⁷² kell hogy legyen. Ez alatt elsősorban a közigazgatási egységeknek, a falutól a városig⁷³ és vármegyén keresztül a tartományig való lehető legszélesebb körű autonómiája értendő, azonkívül a vármegyékben és tartományon belül a pénzügyi, kereskedelmi, ipari és kulturális hatóságok minél szélesebb körű önállósággal való kiépítését. (Különböző kamarák, pénzügyigazgatás, iskolai, művészeti felügyelőségek, vasúti igazgatás tartományi decentralizálása.) A tartományon belül (Erdélyen belül) a békeszerződésbe beiktatott székely és szász nemzeti kultúraautonómia⁷⁴ életbe lépéséért minden erővel és eszközzel való küzdelem, valamint Erdély többi részén a magyar nyelv használatáért való politikai és gyakorlati harc, általában a két, ill. háromnyelvűség gyakorlati bevezetéséért való elvi és gyakorlati küzdelem.

Erdély területén a nemzeti nyelvű és szellemű közoktatásnak, ill. az iskolázatásnak a nemzeti autonómiák birtokába való adásáért való küzdelem, melynek átmeneti formája a nemzeti és⁷⁵ autonóm egyházak nemzeti nyelvű iskolafenntartásában nyilvánul ma, melyet szakiskolák esetében (kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági magyar iskoláknál) ki kell bővítenie a magyarságnak a nem egyházi, de más formájú, magyar iskolafenntartó társadalmi közeg által alapítandó és fenntartandó intézményekkel. (Itt elsősorban az új életre támasztandó E.M.K.E.-re gondolok, de gondolok más⁷⁶, az egyházaktól független magyar iskolafenntartóra is, pl. akár részvénytársaság formában, ami magániskolánál egészen praktikus formának látszik.)

Nemzetileg, tehát nem felekezeti, de egységesen, ill. centrálnan kell szervezni népünk hitelügyét. Éspedig a lehető leg-sürgősebben. A régi liberális korszak, „szabadverseny” ma már kártékony. Elsőrendű magyar politikai feladat a magyar pénzügyzeteknek az erdélyi magyar védelmi és építő politika szolgálatába való állítása, ill. kényszerítése. Ebben a tekintetben a szász példa tanulságos, de tanulságos a háború előtti román nemzetiségi bankoknak példája is, amelyeknek túlnyomó része nemhogy alávetette magát a román nemzetiségi politikának, de jórésztük egyszerűen e román nemzeti politikának volt a kreációja és vakon szolgáló eszköze. (A bankpolitika feltétlenül centralizáltassék.

⁶⁸ Törölve: *egyetlen lényeges.*

⁶⁹ A *független* előtt törölve: *Erdély* (előbb *Erdély [függetlensége]* formában indította a program pont megfogalmazását).

⁷⁰ Eredetileg: *életbiztonságot, a biztonságot* törölve.

⁷¹ Törölve: *kell hogy legyen.*

⁷² Törölve: *valamint.*

⁷³ Törölve: *keresztül.*

⁷⁴ Törölve: *-ért való.*

⁷⁵ Az és utólagos beírás, ceruzával.

⁷⁶ Törölve: *formájú.*

Kevés, de erős bankra van szükség, a vidéki apró bankok kíméletlenül fiókosítandók, ill. elpusztítandók. A falu apró mezőgazdasági hiteligenyeit a szövetkezetek is kielégíthetik, ahol csak lehet, ezek szervezendők meg, hogy a bankuzsorát letörjék, és a népet takarékosásra és pénzgazdálkodásra neveljék. A nagyobb hiteleket a bank adja, de rá kell kényszeríteni – és lehet megfelelő nyomással –, hogy szolgálja és ne uzsorázza a magyar közönséget.

(Itt jegyzendő még meg, hogy a mai egészségtelen helyzettel szemben csak olyan politikai vezetőség oldhatja meg a magyarság pénzügyi helyzetét, amelyik egyéneiben és egészében nincsen függő helyzetben a bankokkal szemben. Viszont szükséges, hogy a politikai vezetőségnek a bankok üzleti politikájára befolyása legyen, ill. a bankok legyenek függő helyzetben a politikai vezetéssel szemben.)

A magyarság tömegei földművesek, ill. kisgazdák. És az erdélyi magyarság igazi fundamentuma a falvak magyar földművelő népe, ma inkább, mint eddig. A falu magyar népére épült a múltban, és épülnie kell belátható ideig még a magyarság jövőjéért. Ez a tömeg adja azt az erőt, amivel életharcunkat jól-rosszul, de meg kell harcolnunk. Ennek az erőnek számbeli és minőségbeni megtartásától, nevelésétől, szervezetségétől, munkára, harcra való beállítottságától, tehát fegyelmességétől függ a magyar jövőjéért.

És ennek az erőforrásnak úgyszólván teljes elhanyagolása az elmúlt tizenkét esztendő magyar politikájának legnagyobb bűne.

Ma a falu magyar földművelő nép elidegenedve, bizalmatlanul, sőt ellenségesen, de legjobb esetben közönyösen áll szemben a magyar kaputos emberrel. Nem kivétel a magyar pap sem.

Es erre a bizalmatlanságra, közönyre, sőt ellenséges viselkedésre a falu népének minden oka megvan. Viszont ebből következik, hogy kritikák esetében (amire a látszat szerint hamarosan kilátásunk van) a magyar politika mai irányítói (ill. egyetlen politikai pártunk hivatalos vezetői) a magyar földművelő nép tömegeire feltétlenül nem számíthatnak. (A múlt választás erre bizonyítékokkal szolgált.) Talán ez is az oka annak, hogy mai politikai vezetőségünk belső munkájában a programok elvi kimondásánál és aktába foglalásánál tovább egy lépéssel sem megy, külső politikájában pedig a sérelmi politika negatív és elméleti gyakorlásán túl csupán kétes értékű, de inkább káros taktikai kísérletezésekkel próbálja egzisztenciális kérdéseit megoldani, de gyakorlati⁷⁷ értelmű, egész erejét latba vető, súlyosabb, elhatározó jelentőségű, hosszabb munkaidőt, kitartást igénylő munkavállalással nem is próbálkozik.

Az erdélyi magyarság politikai vezetőségének a földműves magyar néppel szemben való elsőrendű és legsürgősebb kötelessége kell, hogy legyen:

1. A nép és úr közötti bizalom helyreállítása, ill. az eljárt bizalmat visszaszerzése.
2. Népünk kultúráját a lehető legintenzívebben fejleszteni, népünket politikailag iskolázni.
3. Népünk szakműveltségét és gazdasági erejét fejleszteni, és az erre való intézményeket és lehetőségeket minél hamarabb megerősíteni.

Ha ez megvan, ill. ha ez komolyan megkezdődik, és kitarító következetességgel folytatódik, akkor azok, akik ezt tényleg munkálják, minden külön mechanikai szervezési forma nélkül megszervezték a népet.

Nem tagsági díjakkal, nem házankénti és utcánkenti pártba léptetéssel szervezhetjük és fegyelmehetjük népünket, hanem

azzal, ha adunk neki: tudást, hitelt, kereseti alkalmat, őszinte felvilágosítást és személyes bizalmat. (A pártba való szervezést nem csinálhatjuk szász mintára, mert népünk nem – szász. Viszont tanulhatunk e tekintetben a háború előtti román nemzeti párt népszervezéséből, mely a néppel való érintkezésre, a népek munkástársul való bevonására volt alapítva.)

A városi kispolgárságnak a pártba való beszerzése, ill. a polgárság és a pártvezetőség között való és ma szintén kétes értékű, sőt megrendült bizalom visszaszerzése és biztosítása céljából elegendő a jól irányzott és szerkesztett napisajtó-propaganda, valamint a városokban kéznél levő polgári társadalmi és gazdasági szervezetekben való megfelelő személyes propagandamunka és pártklubok alapítása. De a legnagyobb vonzóerő az aktív és reális építő-politikai munka ténye.

A magyar munkásságnak a szociáldemokrata vagy kommunista pártokból a magyar pártba való áthódítása ok nélkül való és felesleges fáradság. Káros az a vád is, hogy a magyar munkásság nemzetellenes és hazaellenes. A magyar munkástömegek természetes helye a marxista pártvezetetekben van. Viszont egy radikálisan demokrata polgári politika a szociáldemokrata pártot – ha az becsületesen szociáldemokrata – minden lényeges kérdésben a maga oldalán fogja kapni. A fontos az, hogy a magyar munkás kultúrnívója és szakképzettsége maradjon olyan erős, hogy a munkáspártok vezetőségében a magyar munkás lényeges szerepet kapjon. És szükséges, hogy a polgári magyar párt a munkásság jogos emberi törekvéseit mindig szintén és⁷⁸ nyíltan támogassa.

Az erdélyi magyarság politikai pártjának őszintén pacifista politikája kell hogy legyen. Az országos politikában a népek és államok között való békességes megegyezéseket kell szolgálnia egyrészt, és a leszerelést, ill. a hadikészültségek lehető legnagyobb mérvű korlátozását, a hadsereg létszámának (a hadügyi költségeknek) a minimumra való leszállítását, ami nem ellenkezik az általános hadkötelezettséggel. A mai hadsereg alakíttassék át területi katonasággá, az egynyelvű besorozott legénység egy helyen és szülőföldjén szolgáljon, valamint a szolgálati nyelvben használtassék a katona anyanyelve (egyfelől jog, másfelől kötelesség).

Az erdélyi magyarságnak a mai választójog olyan átalakítását kell követnie, hogy abból a prémiumrendszer töröltesse, a tiszta aránylagosság érvényesüljön. A választások ne körlenteként, de falvanként történjenek.

A magyar párt által kizárólagosan inaugurált sérelmi politika egészen mellékesen, csupán belső és külföldi propaganda és ellenzéki taktika céljából és méreteivel volna fenntartandó, az igazi és állandó munka a gyakorlati célokat és ezek által a magasabbrendű, bár messzebb fekvő nemzeti ideálokat szolgáló, a végső célt, a független Erdélyt örökké szem előtt tartó politikai munka kell hogy legyen.

Tizenkét esztendő tapasztalat alapján úgy érzem, hogy nekünk a csehszlovákiai magyarsággal ellentétben egyetlen politikai pártba kell beszerveznünk a magyarság⁷⁹ nem kimondottan szervezett munkás⁸⁰ és nem zsidó⁸¹, tehát keresztény egységeit és osztályait. Új politikai célkitűzéssel tehát nem új párt⁸² alakítása a cél, de a mai, rossz pártvezetésnek kicserélése új pártvezetéssel, és

vezték már be, fejt ki több helyen Kós.

⁸¹ Az erdélyi magyar zsidók többségét ekkor saját külön párt képviselte (MIKÓ Imre 1941, 201).

⁸² Eredetileg: pártot.

⁷⁷ Törölve: értékű.

⁷⁸ Törölve: teljes.

⁷⁹ Eredetileg: magyarságot.

⁸⁰ A kimondottan szervezetteket ugyanis a marxista pártok szer-

egy halott programnak új étellel való kitöltése. Csak ha ez semmi módon nem sikerülhetne, szabadna⁸³, sőt kellene a régi, bűnbán sorvadó párttal szemben az új magyar pártot megalakítani.

Az erdélyi magyarság politikai pártja: radikálisan demokrata polgári párt legyen. Ebből a régi liberális dogma szerint az következne, hogy a pártvezetőségnek kiválasztása alulról felfelé való fokozatos választások útján történjék, viszont az is, hogy a pártvezetőség a maga terveit, taktikáját, a pártképviselőt a maga munkáját, akcióit az egész magyarság legszélesebb körű tudtával és beleegyezésével, lehetőleg előzetes nyílt letárgyalás után és elfogadás után hajtsa végre.

Talán, ha tíz esztendővel ezelőtt, amikor az erdélyi magyarság megalakította a maga politikai pártját és megalkotta annak programját, a pártszervezet kiépítését tényleg a hirdetett demokratikus alapelvek szerint végezte volna el, ill. újította volna meg, vagyis állandóan a nép maga választotta volna a maga közvetlen és ösmert vezetőit, akik viszont szukcesszív kiválasztották volna maguk közül a párt vezérkarát, akkor ma tényleg rendelkeznének egy pártvezetőséggel, melyet a lehető megközelítéssel a nép választott vezéreinek ismerhetne el a magyarság. De miután ez⁸⁴ az alulról felfelé való pártépítés eleitől kezdve meghamisított, és a természetes kiválasztódás így elmaradt, a mai vezetőség nem a nép választott vezetősége, a néppel semmiféle vonalon semmiféle összefüggése nincsen, a nép akaratát semmi vonatkozásban nem képviseli. Ugyancsak elhanyagolta a mai vezetőség népünk politikai nevelését és felvilágosító tanítását is.

Ez okokból (és itt nem részletezett egyéb okokból is) nem tartom időszerűnek és célravezetőnek a magyarság politikai vezetőségét demokrata doktrína szerint egyedül üdvözítő alulról felfelé való kiválasztódás útján kialakítani. Erre ma már az idő sem elegendő, sem nem alkalmas. Románia egy esztendő óta egyre súlyosodó belső válsággal küzd, és a külföldi legutóbbi válságok folyamán bekövetkezhető események következtében bármely pillanatban katasztrófális kitérés várható, mely nem szabad, hogy népünket olyan készületlenül, annyira demoralizálva, szertehullva, szervezetlenül és irányítás, vezetés nélkül, mindenki iránt bizalmatlanságban, sőt a népet az intellektussal ellenséges viszonyban találja, mint amilyenben most van.

Ezért a hosszadalmas és bizonytalan, bár természetesnek látszó alulról való kiépítés helyett ma egyetlen utunk egy megfelelő vezetőségnek minden kérdés nélkül való azonnali megalakítása a dolgozó magyarság független és kipróbált szellemi, erkölcsi és társadalmi elitjéből.

Első lépés egy aránylag kisszámú fővezérkar megalakulása, mely a politikai programot megállapítja (egy nyíltat és egy titkosat). Ez a vezérkar késedelem nélkül, de egyelőre mindenestre szinte titkostársaság-szerű tágabb szövetséget alakít ki a külső tagok bevonásával, behálózva Erdély vidékeit, a titkos társaságokat jellemző bizalmas módon (megfelelő szuggesztív külsőségek

felhasználásával esetleg), de mindenestre úgy, hogy a szövetség tagjai között a feltétlen munkafegyelem biztosítottassék.

Személyes, de egyelőre nem nyílt propaganda és a sajtó megfelelő számú és súlyú orgánáinak biztosítása által megfelelő sajtópropaganda készítése elő a közvéleményt arra, hogy halaszthatatlan a magyar párt mai személyi garnitúrájának kicserélése, mely a vidéki tagozatokban haladék nélkül kikényszerítendő. A vidéki tagozatok jórészen vezetői kicserélése után megindulhat a nyílt harc szélesebb alapon a központi pártvezetőség kicserelésére.

Taktikailag e folyamatnak határozottan habozás és érzékenykedések nélkül, sőt kíméletlenül kell lefolynia. Meglepetés- és puccsszerűleg. Az idővel nem pocskolhatunk már, és magyarságunkkal szemben való köteles felelősségünk elől sem térhetünk már ki, hogy tisztán látjuk az országos, sőt világkatasztrófa közeledését. Kicsinyes szempontok, kényelem, sőt a küzdelem esetleges átmeneti botrányai sem szabad, hogy pillanatra is megzavarjanak és késleltessenek.

A politikai párt nyílt, külső programjának vázlata

1. Erdély az erdélyi nemzeteké
2. A helyi közigazgatási autonómiák kiépítése a községtől a tartományig
3. Az erdélyi nemzetek kulturális szükségleteinek kielégítése a nemzeti⁸⁵ kultúraautonómiák feladata, melyek költségvetésének fedezetére az állami költségvetés megfelelő fedezete szolgál
4. Radikálisan progresszív adózás, az adómentes létminimum felemelése, az elérvethetetlen tulajdonminimum intézményes védelme
5. A kötelező államnyelv mellett a nem román nemzetek által lakott vagy általuk is megfelelő arányszámmal lakott területeken levő összes hatóságokkal szemben az illető nem román nemzeti nyelv használatának joga és a hatóságok részéről kötelessége
6. Munkaszabadság és munkásvédelem. Kulturális, szociális és népjóléti intézmények és szervezetek állami támogatása és önkormányzatának biztosítása
7. A csendőrség átszervezése és a közigazgatás és bíróság hatáskörébe való utalása
8. A hadügyi költségvetés lehető maximális csökkentése, a hadsereg létszámának a minimumra való redukálása, a besorozott légénységnek sorozási körletében való elhelyezése a szolgálat tartamára, a román nyelv mellett a kisebbségi nyelveknek megfelelő helyen szolgálati nyelvül való bevezetése
9. Öszintén békés külpolitika, a szomszédos államokkal, elsősorban a dunai országokkal közös védelmi és gazdasági front, ill. szövetség
10. A választójogi törvény módosítása a prémiumrendszer eltörlésével és a teljes proporció érvényesítésével

⁸³ Törölve: és.

⁸⁴ Törölve: nem.

⁸⁵ Utána törölve: autonómiák.

Irodalom

- ÁDÁM Magda
 1991 A kisantant és a magyar kisebbségi kérdés, *História*, 1991/2–3, 26–28.
- BÁRDI Nándor
 2004 Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére. (A magyar elképzelések), *Magyar Kisebbség*, 2004/1–2, 329–376.
- BEKE György
 1973 A képviselő, *A Hét*, XXVIII. évf., 50. (1311.) sz., 1973. december 14., 6.
- BODÓ Sándor – VIGA Gyula
 2002 *Magyar múzeumi arcképcsarnok*, Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, Budapest.
- BOÉR Hunor
 2002 Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez, *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 1), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 217–235.
- FINNA Géza
 1995 *Kós Károly egyetemessége felé. Tanulmányok, cikkek, mlékezések, levelek és dokumentumok* (összegy. Finna Géza, elősz. Mészáros József), Marosvásárhely.
- KÓNYA Ádám – BOÉR Hunor
 2002 A Székely Nemzeti Múzeumba tervezett fal- és üvegfestmények, *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 1), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 115–162.
- KÓS Károly
 1968 Önéletrajzom, *Igaz Szó*, 1968/11, 627–632.
 1971 Kalotaszegi vállalkozás (bevez. Balogh Edgár), *Korunk*, 1971/10, 1501–1512.
 2003 *Kós Károly levelezése* (szerk. Sas Péter), Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest.
- KRENNER Miklós (Spectator)
 1933 A politikus, *Erdélyi Helikon*, 1933/10 (*Kós szám*), 701–705.
- KUSZÁLIK Péter
 2003 *Kós Károly emlékkönyv* (összeáll. Kuszálik Péter), Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- LÉNÁRT Anna
 2002 Magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum, *Acta (Siculica)* 2000/2 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 2), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 154–202.
- MÉSZÁROS József
 1996 *Kós Károly egyetemessége* (FINNA Géza 1995 2., bővített kiadása) Tinivár, Kolozsvár.
- MIKÓ Imre
 1941 *Huszonkét év*, Studium, Budapest.
- PAIS Ágnes – OLASZ Gabriella
 2002 Az intézményes kisebbségi magyar műemlékvédelem kezdetei. A csíkdelnei templom 1935. évi felújítása, *Acta (Siculica)* 2000/2 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 2), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 21–38.
- SAS Péter
 1983 Kilenc évtized, in: „Köböl, fából házat... igékből várat” *In memoriam Kós Károly (1883–1983)*, Magvető, Budapest, 259–298.
 2002 *A politikus Kós Károly*, Bánffyhunrad, 24 o.
- SZABÓ Zsolt
 1995 *A politikus Kós Károly*, in: MÉSZÁROS József 1995, 56–67.
- TIBOLDI Zoltán
 1994 111 éve született Kós Károly. Ismeretlen levele Csutak Vilmoshoz, *Háromszék*, 1313. sz., 1994. december 17., 2.
- TÓTH Szabolcs – BOÉR Hunor
 2002 Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között, *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 1), T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 163–216.
- VAJK Ilona
 1994 *Kós Károly. Válogatott bibliográfia*, Országos Idegennyelvű Könyvtár, Budapest.

Scrieri politice ale lui Károly Kós în Muzeul Național Secuiesc

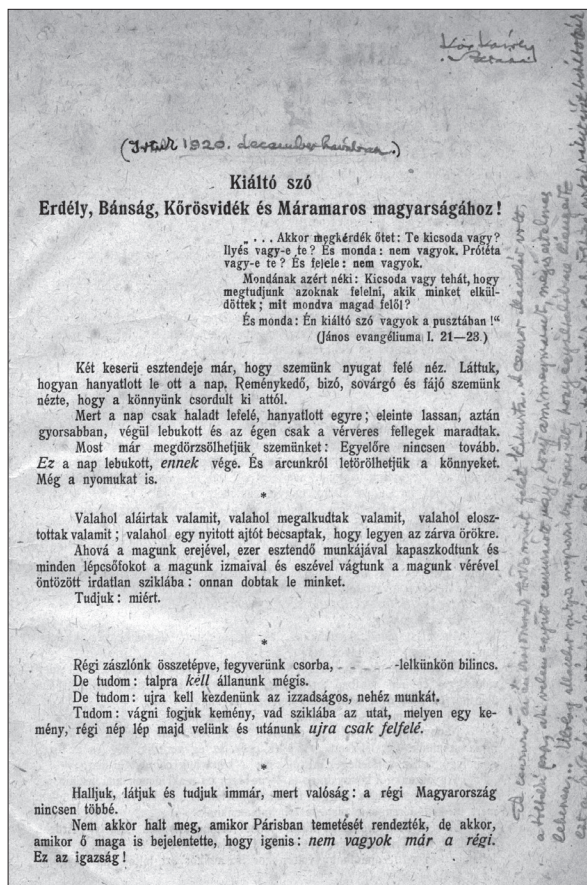
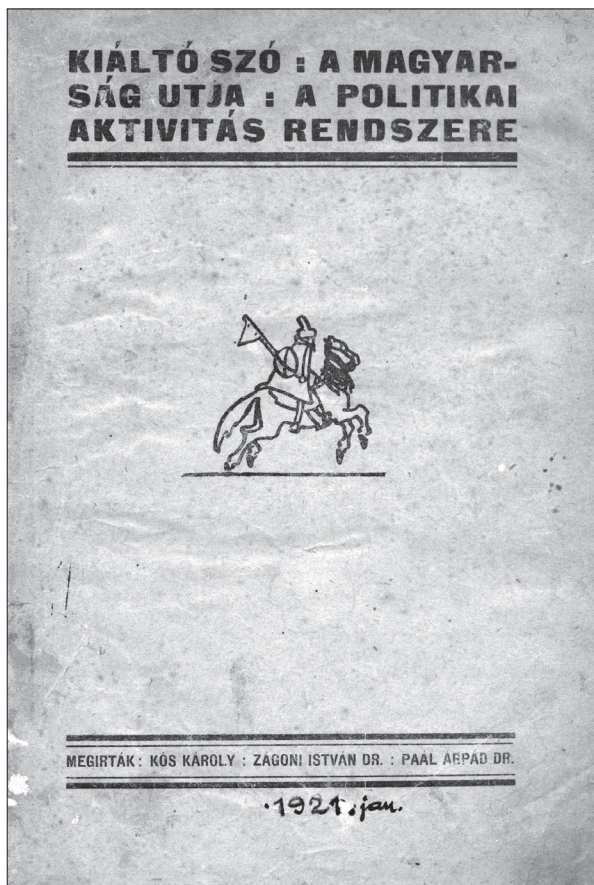
(Rezumat)

Lucrarea este o contribuție la studiul activității politice a lui Károly Kós în perioada interbelică. În Muzeul Național Secuiesc se găsesc trei astfel de grupuri de documente: exemplarul propriu al lui Kós din publicația *Kiáltó Szó* din 1921 (primul document al politicii active a maghiarilor din România), ce conține însemnările și propunerile sale pentru corectură, un dosar cu documente, întocmit de către fiul lui (cu documentele originale necesare fondării primului partid politic maghiar din România și două documente legate de criza internă din 1925–1926 a partidului maghiar din Transilvania), respectiv un proiect de program politic al lui Kós din 1931 (strategia de urmat a politicii maghiare din Transilvania).

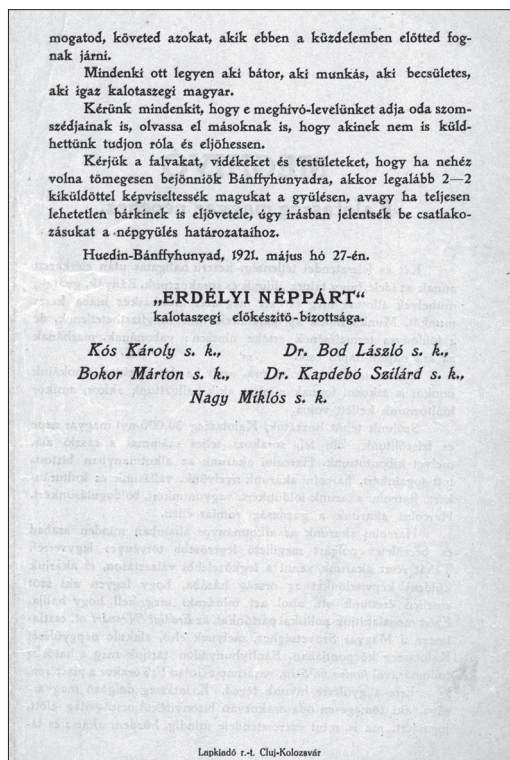
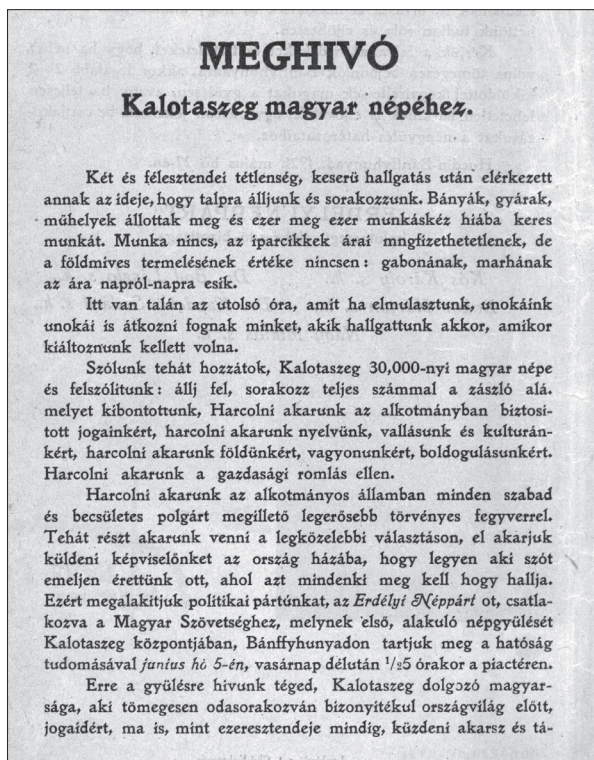
Political writings of Károly Kós in Székely National Museum

(Abstract)

The paper is a contribution to the political activity of Károly Kós in the inter-war years. The Székely National Museum possesses three sets of documents of this kind: Kós's own of the publication *Kiáltó Szó* from 1921 (the first document of the active policy of the Hungarian minority from Romania), which contains his marginal notes and recommendations for proofreading; a set of documents compiled by his son (containing the original documents for setting up the first Hungarian political party from Romania and two documents related to the internal crisis from 1925–1926 of the Hungarian National Party from Transylvania), respectively, a draft of programs of Kós from 1931 (strategy for the future policy of the Hungarians from Transylvania).

1. ábra A *Kialtó Szó* címlapja és első oldala a Székely Nemzeti Múzeum példányában.

2. ábra Az Erdélyi Néppárt alakuló gyűlését összehívó röpirat két szövegoldala.

KALOTASZEG MAGYAR NÉPÉHEZ

NYOMATOTT
A „CULTURA“ KÖNYVNYOMDÁBAN CLUJ—KOLOZSVÁRT
1924

Kalotaszeg magyar népe!

Negyedfél esztendővel ennekölte li voltatok azok, akik egy ébresztő szóra felszerkenve összegyűlletek Bánffyhunad piacán és egy szívvel-lélekkel vallomást tettetek arról, hogy elég volt már a renyhe álmodozásból, elég a meddő panaszkodásból, elég a hiábavaló átkozólásból; aki élni akar, annak összefogással, munkával, tettekkel kell kivívnia azt, ami minden embert meg kell, hogy illessen, de ami Románia minden magyarját törvény és jog szerint meg is illeli. Kimondottátok, hogy minden megengedett fegyverrel küzdeni és dolgozni akartok az általános emberi szabadságjogokért, nyelvünkért, hűnkért, földünkért, gyermekeink és unokáink jövődjéért; harcolni akartok minden elnyomás ellen, minden jogtalanság ellen, amely verejtékes munkánk eredményét, apánk örökségét, évszázadok folyamán szerzett és megtartott jogainkat veszélyezteti. Harcolni akartok minden törekvés ellen, mely Erdély népének testvériségét, megértését akarja megakadályozni.

Mindnyájunk együttérző és egycélra törekvő akaratából alakult meg akkor, negyedfél esztendővel ezelőtt az „Erdélyi Néppárti“ és a Bánffyhunadon kibonlott zászló mellé csatlakozott rövid idő alatt Erdély magyarságának legnagyobb része. Megalakult a Magyar Néppárt mellett a Nemzeti Párt is és a magyarság egysége szükségességének hangzatoslatása értele meg azt az elhatározást, melynek következményeképpen végül megalkult a minden előbb keletkezett politikai pártot magában egyesítő Magyar Párt.

Ennek a Magyar Pártnak lett volna hivatala, hogy az egyes emberek gyenge erejét egy hatalmas, közös erővé duzzassa és Románia összmagyarságának érdekeit, törekvéseit, célkitűzéseit gondjába vegye, munkálja és elérhetővé tegye.

Igy történt és így jegyezte fel a história. És feljegyezte, hogy igenis Kalotaszeg népe mozdult meg elsől. Kalotaszeg dolgozó népe volt az, aki az ekeszarva mellől, a műhelyből, a borból, az íróasztal mellől, a katedrából minden külső biztatás nélkül, minden ellenkező vélemény ellenére megértette egymás

— 7 —

Tehát, dolgozó magyar testvéreink, aki igazat mer mondani, aki munkát követel, aki népével szemben vállalt kötelességét teljesíti, az a mai vezetés szemében bérenc, áruló, gazember. Nekünk tehát beszélnünk nem szabad, nekünk a magyar gyűlésen szavunk nincsen! Az elnök nem ismeri el a szólásjogunkat, mert az az ő fülének nem volt kedves, az a lelnök a szónokunkat ledorongolta! Ezt jegyezték meg jól, kalotaszegi magyarok!

A szabad vélemény nyilvánításnak ilyen goromba arculcsapása után ne csodálkozzatok, ha sem Kalotaszeg többi kiküldöttje, sem a demokratikus magyarság többi képviselői szólásjogukkal nem éltek, mert nem élhettek!

A Magyar Párt új vezetősége azután megalakult úgy, hogy kidoblak belőle minden értékes és a néppel együtt érző embert; kidobták dr. Kecskeméthy István theol. tanárt, a Néppárt egykori elnökét, dr. Paál Árpádot, az erdélyi demokrácia vezérét, Barabás Bélát, régi függetlenségünk küzdelmeink ősz harcosát, Dr. Bernády Györgyöt, a haladó polgárság vezérét, Dr. Zágonyi Istvánt, Zima Tibor országgyűlési képviselőt, kihagyták Bárdos Pétert, a magyar kiscsapaták elősmert és népszerű vezérét, aki szintén kalotaszegi és még számosakat, kiket felsorolni most nem is tudunk. Helyettük pedig beválasztottak embereket, akiknek soha, amikor baj volt, hírért se hallottuk, de akik mindig ott vannak, ahol hivatal, címet, javakat, hatalmat osztogattak.

Kalotaszeg magyar népe!

Kötelességünknek tartottuk nektek mindezeket bejelenteni, mert ezzel a beszámolóval tartozunk annak a népnek, mely mely annak idején elsőnek emelte fel szavát, mert dolgozni és élni akart és melyhez tartozónak mi büszkén vallottuk és valljuk magunkat mindig.

És most kérdezzük Kalotaszeg dolgozó magyar népét, kérdezzük a földművest, az iparost, a kereskedőt, a tanítót, a munkást, a papot, az ügyvédet, az orvost, mondja meg ezek után, mi a kötelességünk?

Gondolkozzatok és feleljetek őszintén és bátran, mit gondoltok helyesnek és célravezetőnek? Belenyugodtok-e abba, hogy a három esztendő óta tehetetlennek bizonyult vezetés (melyből erőszakos választási komédia folytán ma már az a néhány ember is ki van rekesztve, aki eddig is minden erejével a helyesebb utra igyekezett terelni a dolgok folyását), téllenségével és tehe-

— 8 —

lenségével elveszlegesse azt is, ami erős, okos, gondos és együttes munkával még megmenhető volna?

Ha ebbe belenyugodtok, akkor Kalotaszeg egykori bátor kiállításának, célkitűzésének igazán nem volt értelme, akkor a dolgozó magyarságért vállalt bizó munkásságunknak egyelőre vége. Akkor tegyük össze a kezünket mi, a nép és hagyjuk, hogy vezessenek, terejjenek minket, mint a csúrhét, ahová és amire akarnak nekünk idegen, általunk nem választott vezetők!

Vállaljátok-e ezt a sorsot, vállaljátok-e ennek minden szerencsétlen következményét?

Vagy pedig nem nyugodtok bele abba, hogy sorsotokról ne li határozatok, nem nyugodtok bele abba, hogy küldötteket becsületes szándékuk miatt áruló, bérenc, gazembereknek kiáltás ki, hogy beléjük fojtsák az igaz szót és ezáltal arculcsapjanak titeket is, Kalotaszeg magyar népe?

Vállaljátok-e továbbra is a renyhe téllenséget, a lassu senyvedést, a biztos halált, vagy pedig választjátok a munkát, a harcot és a magatok élére álltatok választott, nem pedig ösmertelen és kinevezett vezéreket?

Gondolkozzatok szavainkon, gondolkozzatok komolyan, bátran és igazságosan. A magatok sorsáról határozatok, amikor választatok a két ut közül, mely előttetek áll!

Gondolkozzatok, határozatok és válaszoljátok meg azt nekünk: helyesen cselekedtünk úgy, ahogy cselekedni akartunk, avagy nem! Válaszoljátok, mert ettől függ azután, hogy mi leszén a mi további teendők.

Ezt akartuk, ezt kellett nektek elmondanunk, Kalotaszeg magyar népe!

Bánffyhunad—Sztána, 1924 december hó 16-án.

Kós Károly.
Dr. Deutschek Géza.

3. ábra Az OMP 1924. decemberi brassói nagygyűlését követő tiltakozó röpirat első, harmadik és utolsó két oldala.

Kalotaszeg Magyar Népe!

Ti tudjátok: öt esztendővel ezelőtt itt Kalotaszegen, nekünk kalotaszegieknél volt józan megfontolásunk, hogy a Romániába szakadt magyarság sorsának irányítására utat mutatni igyekezzünk, — és volt bátorságunk, hogy magyar akarátunkat, magyar céljainkat nyíltan és őszintén valljuk be román nemzettestvéreinknek.

Leszögeztük azt, hogy megnyugszunk a sors végzésében és megnyugdunk abban, hogy Erdély Romániához csatolható.

Hirdettük és vallottuk, hogy békességet akarunk román testvéreinkkel ezental is mint addig.

De ennek fejében emberi jogainkat követeljük magunknak, és ezekért minden megengedett törvényes eszközzel harcolni akarunk. Követeljük nyelvünk, kulturánk, vallásunk tiszteletben tartását, — követeljük, hogy ne tegyenek különbséget magyar és nemmagyar között, — követeljük minden munkának és minden dolgozó embernek szabadságát és megbecsülését.

Hogy pedig ezeket a jogos és igazságos követeléseinket megvalósíthassuk, elhatároztuk, hogy minden erőnkkel azon leszünk, hogy minden lehető alkalommal és helyen népünk igazi képviselője legyen szószója népünk bajainak, sérelmeinek, kívánságainak és követeléseinek. Vagyis azt akartuk, hogy mirolunk senki se határozhasson anélkül, hogy azt tőlünk bár meg ne kérdezzék.

Emlékezzetek, így volt!

Azóta eltelt öt esztendő — és mi, akik akkor Veletek együtt ezt elhatároztuk és fogadtuk, minden alkalmat felhasználtunk arra, hogy valóra váltsuk azt, ami akkor csupán kívánság volt.

Öt esztendő telt el és ha nem is sokat, de fordult a világ kereké.

És ma kötelességünknek tartjuk tudomására hozni Kalotaszeg magyar népének, kinek eleitől szószója, de két esztendő óta népünk bizalmából választott vezetői is vagyunk, — hogy nemcsak arról a tisztségünkről, a Kalotaszegi magyar párttagozat vezetőségéről mondunk le, de az Országos Magyar Párt kötelekéből is kiléptünk.

Harag és gyűlölet nem vezetett minket erre az útra. Magunkat nem mentegjük és a magyar népet nem akarjuk igazgatni.

Harag és gyűlölet nem vezetett minket erre az útra. Magunkat nem mentegjük és a magyar népet nem akarjuk igazgatni, de az alábbiakban vázlatosan felsoroljuk azokat a ridég valóságokat, azokat a megtörtént eseményeket, melyek világosan bizonyítják, hogy a Magyar Párt mai vezetőségének útja nem az az út, amelyen magyar népünk érdekében kötelessége volna haladni.

Öt esztendő óta minden alkalommal követeljük, hogy a Magyar Párt központi vezetőségében legyen képviselve minden magyar népréteg a maga kebeléből választott, a maga fajtáju emberekkel, — legyen a vezetőségben nemcsak magán, nagybirtokos mellett mutatva egy-egy gyáros, nagykereskedő, ügyvéd és pap, de legyen ott a földműves, a kisiparos, a kiskereskedő, a tanító, a kis-hivatalnok is.

Öt esztendő minden munkája és háborúsága sikertelen volt: a központi Pártvezetőségben még szemszúrásból sincsen népünk említett osztályainak képviselője!

A most lezajlott választások előtt nyomtatékosan követeltük írásban és szóban is a Központi vezetőségtől, hogy a 28 magyar képviselő- és szenátorjelölt közül legalább hármat jelöljön a kisgazdaosztály, egyet a kisiparosok és egyet a kereskedőosztály köréből.

Erre a követelésünkre a vezetőség nem hederített: neki paraszt és iparos nem kell képviselőnek.

Megígérte azonban írásban, hogy a választás után hajlandó a pártvezetőséget úgy átalakítani, hogy abban minden néposztály megfelelő arányban képviselve legyen.

A képviselőválasztások elteltek. De a vezetőség nemhogy ígéretét be akarná váltani, hanem az elnök úr tudni sem akar az ígértről. A vármegyei bizottsági tagok kijelölésénél a központi vezetőség Kalotaszeget meg sem kérdezte, hogy kit óhajtana oda bevinni a maga képviselőjében, — ellenben saját akaratóból úgy jelölt, hogy teljesen figyelmen kívül hagyta a magyar nép osztályok szerinti tagozódását.

Ugy az országos képviselő és szenátor választások, mint a kolozsvármegyei közigazgatási választások jelöltjeinek névsorát a Magyar Párt központi vezetősége úgy állította össze, hogy a jelölteknek még fele sem tud románul és már csak azért sem tudja vagy tudná a magyar nép érdekeit megfelelően képviselni.

Ezek az okok eredményezték talán azt, hogy a választásoknál magyar népünk egy tetemes része nem szavazott a kormánypárti-magyarpartii jelöltekre.

A Magyar Párt politikai egyezséget kötött Averescu tábornok pártjával, a kormánypárttal. 10-15 magyar emberen kívül mi többiek, majdnem kétfélmillióan, nem ismerjük ennek a politikai szerződésnek a tartalmát. Az egyezmény szerint sokkal kevesebb képviselői és szenatori helyet kapott a magyarság, mint amennyi őt számaránya és sulya szerint megillette volna ezért tehát fel kell tételoznünk, hogy a kormány által ígért engedmények lényege-
sek és megvalósításuk esetén könnyebítést jelentenek népünk sorsára is. Epen azért, mert nem ismerjük ezt a politikai paktumot, nem támadjuk, de nem is védjük azt. Igaz ugyan, hogy akik magyar részről ezt az egyezséget megcsinálták, most három éve már kötötték egy előző egyezséget, elég könnyelműen és elég felületesen. Ebben az első egyezségben, az ugynevezett csucsai paktumban, a magyar nép igazi érdekeiről nem sok szó esett. A székely népnek a béke szerződésben is biztosított azt a jogát, hogy iskolái és művelődése felett maga határozhasson (székely iskolaautonomia), a több ezer millió lei értékű székely közjával visszaadását és a székely-magyar kultúra szolgálatába való állítását, az állam által fenntartott magyar nyelvű iskolákban a ténylegesen magyar nyelvű és szellemű tanítást magyar tantervekkel, a kisemberektől kisajátított földek visszaadását vagy teljes értékben való megváltását: az ugynevezett csucsai paktum sem tartotta fontosnak és megemlíthetőnek, félünk tehát, hogy ez a második egyezmény sem nagyon biztosítja, pedig mi ezekre nézve sokszor felhívtuk a Magyar Párt figyelmét úgy írásban mint szóban és sokszor követeltük nyomtatékosan is az ezekért való sikrasszálást.

Az Averescu párttal kötött választási egyezmény folytán a Magyar Párt szembekerült az erdélyi Nemzeti Párttal, mely az erdélyi román nép nagy zömét foglalja magában. Nem hallgathatjuk el, hogy e szembekerülés alkalmával a Magyar Párt vezetősége nem volt kellő figyelemmel az erdélyi román nép értékenységre sem a jelöltek kiválasztásánál, sem a választási propagandában.

Fájlaljuk, hogy a kormány több turbuzó közege a választásoknál meg nem engedhető fogásokkal, furfangos eszközökkel, ijesztgetésekkel igyekezett a győzelmet kivívni. Nem tudunk, de nem soknál meg nem engedhető fogásokkal, furfangos eszközökkel, ijesztgetésekkel igyekezett a győzelmet kivívni. Nem tudunk, de nem is akarunk egyetérteni azzal, hogy a Magyar Párt elnöksége és választási rendezői nemhogy tiltakoztak volna a visszaélések ellen, de vagy hozzájárultak, vagy legalább is szemet hunytak felettük.

Rossz szolgálatot tett a Magyar Párt vezetősége, mikor elnézte és tűrte, hogy a magyar népet az erdélyi román nép ellen játszdohassák ki, hogy a magyar szavazótömegek felvonultatásával és a román választók visszatartásával gyűlöletet fakasszanak román néptestvéreink lelkeiben nem a távollevő pártvezetés, de a mellette és vele élő magyar nép ellen. A népakarat erőszakos kijátszása épen népkisebbségi szempontból sem áll a magyarság érdekében és ezt a körülményt a Magyar Párt vezetőségének is meg kellett volna fontolnia. — Jól esik leszögeznünk, hogy a magyar nép maga ebben nem hibás, jól esik tudnunk, hogy a józan és becsületes gondolkozó-szerű nép elítélte és rosszalta a ravaszkodásokat és erőszakoskodásokat.

Jó ideig biztunk benne, hogy a Magyar Párt vezetőségében győzni fog a jobb belátás és diadalra jut a népi érdekeknek megfelelő helyesebb irány. Epen azért nem vállaltuk az ellenzéki pártok által nehányunknak kínált képviselői és megyei tanácsosi jelöltségeket sem épen ezért nem hoztuk nyilvánosságra elégületlenségünket a választások előtt és alatt, mert nem akartuk a magyarság egységét ilyen lépésünkkel megzavarni ép választások idején. Azonban a pohár most már betelt. Meggyőződésünk és lelkiismeretünk tiltja, hogy a Magyar Párt mai vezetőségével továbbra is vállaljuk a közösséget. Egyéni hiúságok, személyes önző okok nem vezettek és nem vezetnek. Kiléptünk a pártból, mert hitünk, tudásunk és becsületünk parancsolja, hogy megmaradjunk ezután is, mint öt esztendőn át mindig, a tisztas demokrácia útján, mivel népünk és minden népek lelki és anyagi emelkedésének ez az egyetlen útja. Erre tanít a Múlt, erre mutat a Jövő!

Bánffyhyvad, 1926. június 11.

Kós Károly,

Dr. Deutsek Géza.

Dr. Kapdebo Szilárd,

Dr. Koleszár Jenő,

Wenczel Miksa.

ABRAHAM-NYOMDA HUBDIN

4. ábra Az OMP-ból való kilépést bejelentő, 1926. júniusi kiáltvány.

Erdély magyar népéhez:

földművesekhez, iparosokhoz, kereskedőkhöz, testi és szellemi munkásokhoz!

1920-ban, amikor még a halálos kábulás esendje ülte Erdélyben a magyar lelkeket, egy kis füzet hagyta el a sajtót Kolozsváron. A címe volt: **Kiáltó Szó!** Ebből a füzetből olvassuk a többek között:

„Az ítélet végrehajthatott! Erdély, Bánság, a Kőrös vidék és Máramaros kétmillió magyarsága bekebelezett Romániából...”

„Az álmódóznak vége és vége a sirásnak is! Fölbredtünk! Látni akarunk tisztán, szembe akarunk nézni az élettel...”

„Két millió magyarra, mint fundamentumra akarjuk felépíteni az új keretek között nemzeti autonómiánkat, melynek egy részét saját szabad elhatározásából ígéri nekünk Románia törvénye, a gyulafehérvári határozatok, másrészt megszerzi egyfelől akarattunk és erőnk, másfelől Románia józan belátása. Amit ma magunk számára kérünk, amiért holnap harcba szállunk és holnapután talán már szenvedünk is, azt fogják kérni, azért fognak harcolni, szenvedni és azt fogják végül kivívni maguknak szász és román erdélyi nemzetestvéreink is...”

„... Mert mi magyarok megsemmisülhetünk (bár ez nem valószínű) és eltűnhetik Erdély földjéről a szász is és a román is, de élni fog akkor is Erdély, mert geográfiai egység, gazdasági egyéniség és történelmi szűkségesség...”

„... Kiáltok neked: Erdély, Bánság, Kőrösvidék és Máramaros ezerszázados magyarsága: ébredj két esztendő álomból, szemedet nyisd ki, nézz széjjel és állj az új életben tusakodni akarók közé. A rohanó idő harsogja füledbe: elég a passzivitásból. Ami eddig orvosság volt és védelem is talán, de mindenesetre becsület: mérge az ezentúl és gyávaság...”

Ez a füzet volt az első reális és önálló életnyilvánulása az erdélyi magyarság öntudatának. Az első bátor tett olyan időben, amikor ezért fejárlás és hazaárlás bélyegét sütötte reá a félrevezetett közvélemény arra, aki vállalni merte a dolgok változhatatlan rendjébe való beleilleszkedést.

De egy fél esztendő múlva, 1921 nyarán, megalakult minden akadály, vád és gyalázkodás ellenére Bánffyhunyon Erdély magyarságának első politikai pártja a *Magyar Néppárt*.

A Magyar Néppárt kifejezetten a dolgozó magyarság politikai pártja volt: a földművesek, iparosok, kereskedők, a testi és szellemi munkások, a munkájukból élő erdélyi magyarok pártja, mely határozottan kijelentette, hogy a multak tanulságaiból okulva, a maga elárvult sorsát saját maga akarja ezenfelül irányítani és az emberi és polgári szabadságjogokért, a munka és a munkás jogáért, a magyarság kulturájának, nyelvének és nemzeti kisebbségi jogainak biztosításáért való küzdelem vállalásán kívül politikai célkitűzéseinek első és legfőbb programjaként valotta: *akarjuk, hogy Erdély legyen az erdélyi népeké.*

Erdély népeinek akarta Erdélyt Erdély dolgozó magyarságának politikai pártja, mert ez az esztendő tanulságok és egy világkatasztrófa keserű valósága kényszerítette erre az őszinte vállalására ennek a minden erdélyi nép számára egyetlenül természetes politikai akarásnak.

„A kalotaszegi kiindulásból néhány hónap alatt országos mozgalom nőtt ki és 1921 őszén Kolozsvárott megalakult az országos Magyar Néppárt.

Hogy a Magyar Néppárt valóban erdélyi és valóban demokratikus politikai alakulás volt, annak bizonyítéka az, hogy ugyanazon év telén a magyarságnak ugynevezett történelmi osztálya: a mágnások, egyházak, földbirtokosok, az elmúlt idők vármegyei és kaszinói urai új politikai pártot szerveztek össze hirtelenében: **Magyar Nemzeti Párt** néven.

És azonnal azt követelték, hogy a Magyar Néppártnak el kell tűnnie, mert veszélyezteti a magyar egységet. Ennek a Nemzeti Pártnak aztán minden politikai munkája abban merült ki, hogy ezt a magyar egységet a maga pártjában és „Isten kegyelméből” való vezetőségének parancsnoksága alatt az egész magyarsággal elismertesse. 1922 tavaszán tárgyalásokat kezdett a Magyar Néppárttal fuzió érdekében és e tárgyalásoknak az lett az eredménye, hogy a két párt Magyar Párt címen egyesült, a megegyezés szerint úgy, hogy az új párt vezetőségét fele-fele arányban, a Nemzeti Párt és Néppárt vezetői alkották. A pártegység tehát meg volt, de a Néppárt által delegált vezetőségi tagok lassanként kiszorultak az új párt vezetőségéből és alig másfél év múlva a Magyar Párt elnökségében egyetlenegy képviselője sem volt a régi Néppártnak, viszont megszaporodva ott voltak a történelmi osztályok képviselői, azok, akiknek ősei ezerszázadosig ültek a dolgozó magyar nép nyakán, akik ezer esztendeje kormányozták a régi Magyarországot, egészen az összeomlásig.

Azóta ötszázados telt el és a Magyar Párt vezetősége megmutatta azt, hogy hogyan nem szabad politikát csinálni. A magyar kisebbség azóta rohamosan hanyatlak. Kilátásai, reményesei szűkülnek, zsugorodnak; ideáljai megfogytak. Az egység szent nevében kormányzó párt vezetősége és a valóságos magyar kisebbség: a dolgozó osztályok között a fajazonosság, nyelvközösség és kisebbségi kors ugyanazonossága dacára az összetartó szálak állandóan lazulnak és egyenként szakadoznak el, a távolság vezetőik és nép között állandóan nő és a nemzetegység ma már szinte csak beidegzett, bódító és kényelmesen jelszóvá alacsonyodott, eszközzé, súlyos morális láncé, mely a tehetetlen, önállóságához nem szokott, megfélemlített tömegeket egyetlen osztály jármába kényszeríti.

Iskoláink sorban szűnnek meg. Nyelvünk, kultúránk üldözve még saját intézményeink falain belül is. Színházaink, kulturális munkásságunk minden próbálkozása büntető adókkal fojtogatva, bankjaink, iparvállalataink nacionalizálva, gazdákörök, hitelszövetkezeteink feloszlata, működésük lehetetlenné téve, vagy megnehezítve, lakásaink kirekválva, népünk földje sok helyütt elkonfiskálva, fajtánk a hivatalokban üldözve, nyugdíjaink nyugdíja megtagadva, minden magyar ténykedés előre is gyanúsítva és sehol semmi komoly, bátor harc, úttörő munkaszervezés, áldozatos megnyilatkozás, semmi biztató tett, serkentő szó, semmi összefogása a kezeknek, ösztetámasztása a vállalatnak, de a pártvezetőség okosan és ravaszul gondoskodik eszközökről és szabály-

pünknök sohasem hazudtunk. És mindezt tettük a *valóságos egység* érdekében és védelmében.

Ma azonban ki kell mondanunk: *ez a felszines egység hazugság, ez a látszatos béke halálos veszedelm, mely a dolgozó magyarságnak, a magyarság kilencvenkilenc százalékának kijátszását, demoralizálását, pusztulását jelenti és egyesek önző érdekeit, beteges hiúságát szolgálja csupán. A küzdelemnek az egyetemes magyarság érdekében meg kell indulnia. E küzdelem megszervezésének elhalasztása, vagy feladása az erdélyi magyarság legerősebb életérdekeinek gyáva elárulása.*

Érezzük, tudjuk és tudnunk kell nekünk, Románia magyar kisebbségű állampolgárainak, hogy az ország mai politikai válsága nem egyszerű kormányválság, de súlyos, esetleg messzire kiható, mindnyájunk jövő sorsát talán egy, vagy más irányba eldöntő kormányzati válság. Az impériumváltozás óta, illetve Nagyrománia kialakulása óta a helyzet odafejlődött, hogy ma két nagy kormányzóképes párt áll szemközt egymással: a liberális párt, mely a konzervativizmust, a gazdasági erőt és látszat szerint az ó-királyságbeli történelmi osztályt jelenti és az egyesült **nemzeti parasztpárt**, mely a demokráciát, a népi tömegeket, a radikális, nyugati liberálizmuson nőtt intellektuálitást és ősi jusson az erdélyi román népet jelenti.

A küzdelem áll, a háré dőlhet el jobbra, avagy balra ez alkalommal, de mi, romániai magyar kisebbség nem lehetünk ennek a hárénak néma szemlélői, mi nem lehetünk semlegesek, nekünk ez a háré nem lehet egyszerű színház amelyben mi a néző kényelmes és feleőtlen szerepét vállaljuk csupán. Nekünk nem jogunk, de magunk iránti kötelességünk az állásfoglalás és a munkában való résztkövetelés most, amikor a mi sorsunk, a mi jövőnk lehetőségeink kockán vannak. És kimondjuk azt is, hogy nekünk nem lehet erkölcsileg másutt a helyünk, mint a demokrácia és erdélyi román testvéreink oldalán. Nem lehet másutt, nemesak azért, mert ezek oldalán tudjuk és hisszük a mi életlehetőségeink legőszintébb megoldásának valószínűségét, de azért is, mert népünket nem szabad harcban vinnünk az erdélyi román nép ellen. A vak sovinizmus a multban sok gyűlöletet halmozott fel magyar és román között Erdélyben, ez a gyűlölet már-már hamvadóban van és a nehéz sors, mely minden erdélyi népre ma napról-napra jobban nehezedik, az az érthetetlen mentalitású politika, melynek következménye a gyalázatos közigazgatás, a reménytelen igazságszolgáltatás, a súlyos adózás, a gazdasági leromlás, a pénzügyi bizonytalanság, a közös jövőnk reménytelensége, ma közelhozta újra egymáshoz ezt a két népet. Szabad-e, becsületese-

egyszerűen azért, mert politikai vezéreink hiúsága és ügyetlensége elszigetelte a magyarságot minden román politikai párttól, vállalunk a sorsunkkal való nemtörődést, vállalunk a kényelmes és embertelen, veszélytelen félrehuzódást, semmibevevését az előttünk folyó küzdelemnek? Vajjon, ha az állapotok akár jobbra, akár balra eldőlték, ki áll szóba az a magyarsággal, ki veszi szívére a magyar kisebbség sorsának egyszer mégis csak végleges nyugvóponttra való eljuttatását, ha a magyarságot nem érdeklí a román politikának ez a mai döntő fordulata, ha kivonja magát abból a munkából, melyben résztvenni kötelessége, ha azt akarja, hogy vele később szóba álljanak?

Ezért nem vállaljuk a Magyar Párt vezetőségének mai álláspontját, melyet nem a megfontolás, nem a dolgok mérlegelése, nem a politikai okosság, vagy a meggyőződés, de a maga önfejűsége és hiúsága diktált csupán.

De nem helyeselhetjük ma, éppen ma a liberális orientációt sem, mert **nem tartjuk erkölcsösnek pillanatnyi esetleges előnyökért feladni a politikai hitvallásunkat, népünket szembeállítani a vele együtt élő erdélyi román tömegekkel és az erdélyi román nép százados demokratikus politikai pártjának feje felett odaállani amellé a párt mellé, mely nyilvánvalóan a gazdasági erőt és a történelmi osztályt, de egyúttal a nekünk idegen regáti mentalitást és a reakciót képviseli.**

Amikor tehát fajunk, dolgozó népünk és Erdély iránt való kötelességünk, valamint politikai meggyőződésünk kényszere alatt a pártbontás vádjával is szembenállva ujjábresztjük az erdélyi magyarság első politikai pártját, a Magyar Néppártot, akkor régi programunkat is újra vállaljuk a maga teljes egészében és minden komolysággal. E program szerint a dolgozó osztályokban élő és élni akaró erdélyi magyarság demokratikus emberi és állampolgári jogainak, a magyar népkisebbség kulturális és nemzeti önkormányzatának és Erdély közigazgatási és gazdasági autonómiájának kivívására vállaltunk munkát szabad akaratunkból, népünk javára és hozzájárulásával.

Semmiféle vád, rágalom vissza nem térít ettől az immár tetté is lett elhatározásunktól és hiszszük, hogy népünk meg fog minket érteni most is, mint ahogy megértett annakidején, elhiszi most is, hogy elhatározásunkat semmi más nem érlelte idáig, mint aggodó szeretetünk népünk iránt, kulturánk iránt és erdélyi jövőnk iránt és újra odaáll a régi zászló alá, melyet egykor velünk együtt bontott ki.”

Kolozsvár, 1927 június 24.

A Magyar Néppárt ideiglenes vezetősége

KECSKEMÉTHY ISTVÁN DR.,

Antalfy Endre dr.,

Deutsek Géza dr.,

Erdélyi Pál,

Kapdebó Szilárd dr.,

Koleszár Jenő dr.,

Kós Károly,

TABÉRY GÉZA

Molter Károly,

Paál Gusztáv,

Smidt Béla dr.,

Tarnóczy Lajos,

Wenczel Miksa,

Zágoni Dezső.

6. ábra A 1927. júniusi néppárti kiáltvány utolsó oldala.

Körm, Brantom!

Külsőn a két pozitívai irásomat. Bir er rendkeltelen s' nem elég precíz.
De lényegben azt szerettem volna kihozni (amit nem is jött jól ki) hogy
a magyarok vétségét érintő témánál én a vezető személyekkel látom.
Ha tehát az orosz vétségét leletre kialszítani a központi
működéséről formájában (kínai dalnokkémény-formában), s' akkor az
diktatordiszpozíció vagyis kétszáz a magyarok élete megalapít. A mi belső
működésünk a formálts, nem a külső pozitívai munka. Ez utóbbi vagyis

ezek a független és elvonal: évi, fizetéses munka megvalósít.
gáz a hitet meg kell a vezetői névvel támogatni, ha megvalósít.
Ha ezekre való tekintettel, meg kell látni az a szempontot, jövedelmét
és a kényszer.

A pozitívai programmal szemben ~~egy~~ két lényeg: két lényeg
ponddal lehet (de ebben az esetben nem is pozitívai pont):

- 1., Évi, független évi
- 2., Évi, gázdag, fizetéses, jól vezetett magyarok.

Égéskegység, vezetői munka

ve: h'

Körm 17. aug. 17.

7. ábra Kós Károly 1931. augusztus 17-i levele Csutak Vilmoshoz.